

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Veronika Hudcová

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

„Plachá zbožnost“ českých intelektuálů? (Kritický rozbor teorie T. Halíka)

Veronika Hudcová

Bakalářská práce

2013

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 ods.1 autorského zákona a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 22. 5. 2013

Veronika Hudcová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě patří mé poděkování mé rodině, především mým rodičům, kteří mě ve studiu podporovali a zároveň ho se mou i prožívali.

Dále bych ráda poděkovala vedoucímu své práce – Mgr. Vítu Machálkovi, Dr.ThD. – za jeho obětavý přístup a za cenné rady, které mi udílel při psaní této práce.

Shrnutí:

Práce je zaměřená na teorii Tomáše Halíka, týkající se "plaché zbožnosti" českých intelektuálů. Rozborem Halíkových textů bude tato teorie zmapována a posouzena, do jaké míry se jedná o teorii religionisticky ověřitelnou. Dále se zaměřím na religiozitu vybraných osobností a to rozborem jejich děl a reflexi jejich současníků. Díky poznatkům ze sociologie a psychologie náboženství bude Halíkova teorie kriticky zhodnocena

Klíčová slova: Tomáš Halík, Karel Havlíček, Karel Čapek, Tomáš Garigue Masaryk, Václav Havel, plachá zbožnost.

Summary:

The bachelor thesis is focused on Tomáš Halík's theory concerning the "shy piety" of Czech intellectuals. Based on the analysis of Halík's texts, the theory is described and it is inquired to what extent the theory could be religiously proved.

Based on the analysis of selected persons' works and on the reflection of their contemporaries', piety of the selected persons is discussed next. Knowledge of sociology and psychology is applied to test Halík's theory critically.

Keywords: Tomáš Halík, Karel Havlíček, Karel Čapek, Tomáš Garigue Masaryk, Václav Havel, shy piety

Obsah

1. Úvod.....	8
1.1. Osobnost Tomáše Halíka.....	9
1.2. Sekularizace a doba postsekulární.....	11
1.3. Vnější a niterná religiozita z pohledu psychologie náboženství.....	14
1.4. Vysvětlení pojmů spiritualita a zbožnost z pohledu psychologie náboženství	14
1.5. Definice podle T. Halíka	15
1.6. Definice „plaché zbožnosti“ podle T. Halíka.....	16
2. Život Karla Havlíčka.....	20
2.1. Postoje Karla Havlíčka k náboženství v jeho díle	21
2.2. „Plachá zbožnost“ Karla Havlíčka.....	24
2.3. Shrnutí Havlíčkových postojů k náboženství.....	25
3. Život Karla Čapka	26
3.1. Postoje Karla Čapka k náboženství v jeho díle.....	28
3.2. Karel Čapek a náboženství v reflexi jeho současníků	33
3.3. „Plachá zbožnost“ Karla Čapka z pohledu T. Halíka	35
3.4. Shrnutí Čapkových postojů k náboženství.....	36
4. Život T.G.Masaryka.....	37
4.1. Náboženství v díle T.G.Masaryka.....	39
4.2. T.G.Masaryk a náboženství v reflexi jeho současníků	44
4.3. „Plachá zbožnost“ T.G.Masaryka z pohledu T.Halíka	49
4.4. Shrnutí Masarykových postojů k náboženství	49
5. Život Václava Havla	51
5.1. Postoje Václava Havla k náboženství v jeho díle	52
5.2. Václav Havel a náboženství v reflexi jeho současníků	57
5.3. „Plachá zbožnost“ Václava Havla z pohledu T.Halíka	59
5.4. Shrnutí Havlových postojů k náboženství	59
6. Závěr	60
7. Bibliografie	62

1. Úvod:

Cílem mé práce je kritické zhodnocení teorie Tomáše Halíka z pohledu religionisty. Mým úkolem je zjistit ověřitelnost této teorie z pohledu psychologie a sociologie náboženství. Musím tedy dešifrovat podstatu teorie zabývající se „plachou zbožností“ českých intelektuálů. Prof. Halík tento pojem zmiňuje ve svých článcích a esejích, z nichž vyplývá, že plachá zbožnost se vyskytuje u všech těch, jež nejsou ochotni mravní křesťanské hodnoty vyjadřovat tradiční církevní terminologií. Tomáš Halík právě v tomto druhu zbožnosti spatřuje chybějící článek, který je určitým přerodem od tradiční církevní religiozity k neviditelné zbožnosti.

V první části se stručně zmíním o osobnosti Tomáše Halíka. Dále se zaměřím na problematiku sekularizace a to jak ji pojímá sám Halík a také z pohledu vybraných osobností sociologie náboženství. Neopomenu zmínit ani hledisko psychologické. Definice pojmů jako náboženství, zbožnost a spiritualita, je pro mou práci klíčová. První blok práce uzavřu kapitolou o „plaché zbožnosti“ tedy jak tento fenomén definuje Tomáš Halík, co je typické pro tento typ zbožnosti a jaké osobnosti pod ni spadají.

Druhá, stěžejní část je věnována vybranými osobnosti, kterých se „plachá zbožnost“ týká, jsou to: *Karel Havlíček Borovský, Karel Čapek, Tomáš Garrigue Masaryk a Václav Havel*. Ke každému z nich uvedu stručný životopis, z kterého by mělo být jasné, jak byli během svého života ovlivněni náboženstvím. Dále rozeberu jejich dílo buď zaměřené na náboženskou otázku či reflektující jejich náboženské přesvědčení a hodnoty. Po této osobní reflexi následuje reflexe jejich současníků. Pokusím se zmapovat, jak jejich rodina, přátelé či odpůrci viděli jejich vztah k transcendentnu. I v této části se dostane ke slovu Tomáš Halík, neboť u každé z vybraných pánů uvedu, proč právě on patří do kategorie „plaché zbožnosti“. Vše zakončí stručné shrnutí postojů k náboženství.

Úplný závěr bude zhodnocením ověřitelnosti této teorie.

1.1. Osobnost Prof. PhDr. Tomáše Halíka:

Tomáš Halík se narodil 1. června 1948 v Praze. Jeho otec Miloslav Halík byl bibliograf, editor a literární historik, celý život se zabýval Karlem Čapkem.¹ „*Rodiče nebyli církevně praktikující lidé, křesťanství bylo součástí kultury, rodiče se nacházeli v tzv. „šedé zóně“ mezi ateismem a vírou*“², říká Tomáš Halík. Otec ho vychovával v Čapkově a Masarykově humanismu. Skrze knihy dospěl k filozofické víře, ale až později se rozhodl konvertovat. Říká, že „*by zůstal na půli cesty, kdyby se jeho víra stala jen filozofickou sympatií ke křesťanství*“³

V letech 1966–1971 studoval sociologii a filosofii na Filosofické fakultě UK v Praze, kde byl mimo jiné žákem Jana Patočky. Před srpnem 1968 odjel studovat do Anglie, kde ho zastihla okupace a jako mnoho jiných uvažoval zda zůstat či emigrovat. Následně pod dojmem Palachovy smrti se rozhodl zůstat a stát se knězem. Roku 1972 měl doktorskou promoci, na které pronesl Čapkův citát „*Pravda je víc než moc, protože je trvalá*“, načeš mu bylo následně zakázáno působit na univerzitě.

Působil v rámci „skryté“ církve. V roce 1977 byl tajně vysvěcen jako jáhen, o rok později jako kněz v Erfurtu (v tehdejší NDR). Působil jak v církevním, tak i kulturním disentu, kdy organizoval semináře, přednášky a podílel se na vydávání samizdatu. V roce 1982 se stal poradcem kardinála Tomáška a spolu s O. Mádrem a J. Zvěřinou členem tajného poradního kruhu představitelů diecézí a řeholí. V období 1984–1990 pracoval jako psychoterapeut na Psychiatrické klinice Fakultní nemocnice UK v Praze. Od roku 1984 připravoval projekt Desetiletí duchovní obnovy národa, jenž byl zahájen v roce 1987. V roce 1989 doprovodil kardinála Tomáška na svatořečení Anežky České do Říma, kde se poprvé setkává s papežem Janem Pavlem II. Roku 1990 absolvuje slavnostní „opožděnou primici“ v Týnském chrámu v Praze a nastupuje jako rektor pražského kostela Nejsvětějšího Salvátora. Ve stejném roce je papežem jmenován jako konzultant Papežské rady pro dialog s nevěřícími. V roce 1991 postgraduálně studuje teologii a religionistiku na Lateránské univerzitě v Římě. Přednáší na univerzitách v Cambridge a Salzburgu. Od roku 1993 začal vyučovat na Filosofické fakultě

¹ M. Halík byl editorem Díla bratří Čapků, pořádal výstavy o jejich životě a díle. Byl spoluvůrcem expozice Muzea bratří Čapků v Malých Svatoňovicích a Domu Karla Čapka ve Strži.

Na práci Miloslava Halíka vzpomíná ve své knize Olga Scheinpflugová: Živý jako nikdo z nás .s 170 i Karel Scheinpflug Karel: Můj švagr Karel Čapek s 93.

² 13 komnata Tomáše Halíka

³ 13 komnata Tomáše Halíka

UK a Institutu základů vzdělanosti. V roce 1997 je jmenován profesorem Univerzity Karlovy a působil v ekumenické komisi pro studium života a díla Jana Husa.⁴

Nyní je profesorem sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, rektorem univerzitního kostela Nejsvětějšího Salvátora v Praze (od února 1990) a prezidentem České křesťanské akademie (od prosince 1990). Jeho odborné zaměření je psychologie, filosofie a sociologie náboženství; křesťanství.⁵

⁴ Autor medailonku: Jan Suk. Dostupné na:
<http://www.czechlit.cz/autori/halik-tomas/?allInMonth=1&month=9&day=1&year=2013>

⁵ Dostupné na: <http://ufar.ff.cuni.cz/8/prof-phdr-tomas-halik-thd>

1.2 Sekularizace a doba postsekulární:

Klíčovým paradigmatem sociologie náboženství po velice dlouhou dobu, téměř sto let, byla teorie sekularizace. Touto teorií se sociologové náboženství zabývají i dnes, ale už není klíčovým tématem.

Pojem sekularizace pochází z latinského *saeculum*, což znamená tento svět. tento čas. V obecném smyslu pojem charakterizuje potlačení vlivu náboženství. Pojem má také historický a religiózní význam, který odkazuje na převedení církevního majetku do světských rukou či zabrání majetku církve vládami 18. a 19. Století.

Je důležité rozlišovat mezi sekularismem a sekularizací. Kdy sekularizací rozumíme samotný historický pojem a sekularismus je ideologie, která proces sekularizace interpretuje. Sekularizace jako jeden z důsledků modernizace a racionalizace společnosti.

Halík rozlišuje sekularizaci na: pozitivní, negativní a ambivalentní.⁶

Pozitivní sekularizace znamená pozitivní ústup náboženství před rozumem.

Negativní sekularizace způsobuje rozklad národní identity.

Ambivalentní, která má biblické kořeny, kdy už v Bibli je krok k desakralizaci světa. V hebrejské Bibli je prezentován svět, který není Bohem a ani není plný bohů a démonů, ale je božím stvořením, které je dáno člověku, aby se o něj staral..

„ Základní myšlenkou sekularizace je zeslabování role církvi a náboženství. Je chápána jako proces, na jehož konci má být odnáboženštěn svět. Nejde o ústup náboženství, ale o zeslabování rolí a formy náboženství. Tedy o ústup autority náboženských institucí. Paradigma sekularizace se opíralo o pojem náboženství, který zahrnuje církevní formu.“⁷

„ ..., vývoj velké části Evropy po osvícenství, jemuž často dáváme kouzelné jméno „sekularizace“, zdaleka neznamena odkřesťanštění, nýbrž spíše proces rozchodu mezi

⁶ Z přednášky Tomáše Halíka: Vliv globalizace na světová náboženství. Přednesena v rámci Dne vědy FF UK v Praze dne 21.3.2012 dostupné na: http://www.youtube.com/watch?v=xC_gxu-uJ5I

⁷ Z přednášky Tomáše Halíka: Vliv globalizace na světová náboženství. Přednesena v rámci Dne vědy FF UK v Praze dne 21.3.2012 dostupné na: http://www.youtube.com/watch?v=xC_gxu-uJ5I

církevním a necírkevním křesťanstvím, nebo přesněji pracujeme-li s širším pojetím církve, mezi křesťanstvím pevněji a volněji svázaným s viditelnou podobou církve.“⁸

Toto klasické paradigma vyvodilo ze změn modernizace chybný závěr, že tento proces nezvratně poškozuje náboženství. Problém však byl ve vysvětlení tohoto procesu, jak jsem již uvedla. Tehdejší evropské empirické podmínky byly postaveny jako jistý model, podle kterého byl posuzován každý další případ.

Sekularizace je spojována s privatizací náboženství, tedy že náboženství přechází z veřejné sféry do sféry osobní.

Známy jsou i tendence, které omezují proces sekularizace. Mimo jiné i to, že náboženství si uchovává významnou roli tam, kde se jedná i o jiný vztah nežli jen vztah k transcendentnu.

Dnes velice často slyšíme, že sekularizační teorie byla vědeckým omylem a je sama o sobě náboženskou teorií.

Mezi hlavní kritiky teorie sekularizace patří mimo jiné i David Martin, který tento koncept od počátku zpochybňoval. Martin tvrdí, že teorie sekularizace jsou jednostranné a eklektické, vybírají si jen ty skutečnosti, které jsou pro ně vhodné a naprosto pomíjejí jakýkoliv jiný vývoj nežli ten evropský. I evropské podmínky, jež podnítily proces sekularizace, jsou samy již na ústupu a prostor, který se rázem vyskytl je zaplněn jinými formami náboženství, ať již křesťanského či nekřesťanského.

Dále je to Peter Ludwig Berger, který zprvu byl zastánce teorie sekularizace, ale později od ní odstoupil a je spíše jejím kritikem. Podle Bergera nelze říci, že by náboženství ztrácelo na významu, ale je to právě jeho nepřítomnost co potřebuje vysvětlení. Berger přistupuje k náboženství z hlediska metodologického agnosticizmu či ateismu, kdy se snaží jevy objasnit pomocí vědeckých vysvětlení, aniž by se vyjadřoval k pravdivosti náboženských nároků. Otázkou zůstává, do jaké míry je tento přístup funkční.

Thomas Luckmann je také kritikem sekularizační teorie. Přichází s konceptem, že náboženství nemizí, ale stěhuje se z institucionalizované sféry do privátního života, tedy že dochází k jakési privatizaci náboženství. Náboženství nezaniká, pouze není tak viditelné. Luckmannova teorie je obrazem situace šedesátých let dvacátého století, avšak nelze tvrdit, že

⁸ Halík, Tomáš: *Vzýván i ne vzýván*. s. 79

by dnes byla překonána. Jeho teorie se dá aplikovat na evropské země, kde nadále pozorujeme tendenci k individuaci víry. Víra nemizí, jen se snaží nalézt nová vyjádření.

Křesťanství se postupně stalo světonázorem mezi ostatními světonázory. Se sekularizací světa přichází i sekularizace náboženství, které se postupně přesouvá do spirituální sféry.

Halík hovoří o zvláštní formě „sekulárního náboženství“ v Čechách. Kdy se nacionalismus odpoutává nejen od církve, ale často i od křesťanské víry a vytváří tuto formu „*sekulárního náboženství*“⁹

Petr Fiala¹⁰ píše, že „*Český katolicismus není z vědeckého hlediska zajímavý jen proto, že je český, a tedy náš, ale je zajímavý především jako specifický typ, neboť působí v sociálním, kulturním a politickém prostředí, jehož míra sekularizace a ne- náboženskosti nemá v Evropě obdobu.*“¹¹

„*Osobně považuji za klíčový moment ‚sekularizace‘ právě toto: Křesťanské náboženství (tradiční teologie) se z ‚živého jazyka‘ stává ‚mrtvým jazykem‘, podobně jako latina ... Křesťanská víra ani náboženství nezanikají, pouze se rozešly ... Tvrdím, že sekularizace není krach křesťanství ani ‚ztráta víry‘, nýbrž krach křesťanského náboženství jako náboženství ve smyslu religio.*“¹²

⁹ Halík, Tomáš: Vzýván i nevyzván. Evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství . s,36

¹⁰ Petr Fiala je politolog a bývalý rektor a prorektor Masarykovy univerzity v Brně.

¹¹ Fiala Petr: Laboratoř sekularizace. s, 6

¹² Halík Tomáš: Vzýván i nevyzván.s,31 – 32

1.3 Vnější a niterná religiozita z pohledu psychologie náboženství:

Vnějšková a vnitřní religiozita jsou dva poli subjektivního náboženství. Hlavní rozdíl je, že lidé s vnějším typem religiozity užívají své náboženství k tomu, aby dosáhli nejvyššího cíle, například spásy. Nástrojem jsou jejich hodnoty. Přijatá víra je držena nebo zformována tak, aby zapadala do primárních potřeb.

Zatímco u vnitřního typu religiozity jsou silné potřeby považovány za méně silné než ty náboženské, ale zároveň jsou v souladu s náboženskou vírou, alespoň do té míry jak je to možné.

Typ s čistě vnitřní či čistě vnější religiozitou je pouze typem ideálním.

Vnější religiozita má pro jejího nositele podle Allporta pouze instrumentální hodnotu (například člověk díky ní udržuje sociální kontakty), zatímco vnitřní zvnitřněná je spojená s vnitřní motivací, potěšením z náboženského jednání apod.

Vnější religiozita je extrinsic a vnitřní intrinsic, pojmy původně převzaté z axiologie (filozofie hodnot).¹³

1.4 Vysvětlení pojmů spiritualita a zbožnost z pohledu psychologie náboženství:

Zájmem psychologie náboženství je náboženské prožívání. Pokud chceme souhrnně pojmenovat niterné náboženské prožitky a jednání s nimi spojené, používáme termín religiozita. Pojem *spiritualita* je původně pojmem teologickým, který pronikl do psychologie relativně nedávno, a je v současné psychologii klíčovým pojmem.¹⁴

Sama definice spirituality není zatím zcela jasná a vedou se o ni spory. Existují dvě základní otázky, které její definování komplikují. První spočívá v tom jak psychologicky postihnout podstatu spirituality. Dále je to vztah mezi spiritualitou a náboženstvím.

Reich¹⁵ spatřuje spiritualitu tam, kde jedinec „*považuje něco za transcendentní nebo věc velké hodnoty*“¹⁶ a je jedno zda je to v rámci náboženském či profánním. Součástí spirituality je pocit, že za vnímanou realitou, existuje vyšší moc, síla nebo kontrola, a pocit jednoty se světem a přírodou.

¹³ Allport, Ross,: Person religion orientation and prejudice

¹⁴ Říčan Pavel: Psychologie náboženství a spirituality, s.43

¹⁵ Americký psycholog

¹⁶ Říčan Pavel: Psychologie náboženství a spirituality, s.44

Východiskem z této situace může být Pargamentovo řešení. „*Spiritualita je podle něj hledání posvátna, zatímco náboženství je hledání něčeho významného způsobu, které mají vztah k posvátnu. Spiritualita je tedy „klíčovou a jedinečnou funkcí náboženství“¹⁷*

Součástí spirituality je pocit, že za realitou, kterou vnímáme a rozlišujeme, existuje vyšší moc, síla nebo kontrola, a pocit jednoty se světem a přírodou. Pro sekulární část lidí je typická vlastní spiritualita. To tedy znamená, že náboženství nemizí, ale mění svou socio-kulturní funkci v průběhu dějin.

„Náboženství s důrazem na spiritualitu je typické pro člověka naší doby, který chce mít právo jít svou vlastní cestou, cestou individuality a zároveň nechce být osamocen“¹⁸.

Spiritualita je osobní a vnitřní prožívání víry, jenž se distancuje od vlivu církevních institucí.

Pojem zbožnost je totožný s pojmem religiozity (ve smyslu psychologie náboženství). Avšak slovo zbožnost má hodnotící přízvuk a proto se jeho užití v textu pokusím vyhnout.

Ve své práci budu spiritualitu pojímat jako integrující složku osobnosti, jež se vytváří ve vztahu k posvátnému a zároveň nemusí být součástí náboženství.

1.5 Definice náboženství podle T. Halíka:

Halík náboženství považuje za integrující sílu společnosti ve smyslu latinského religia.¹⁹

„ Římský pojem Religio je v leccěms obsahově blízky modernímu konceptu „civil religion“ (občanské náboženství). Religio starých Římanů nebylo převážně věcí názoru, přesvědčení (beliefs), nemělo mnoho společného se spiritualitou, niterností či přemýšlením o smyslu a základu života.“²⁰

¹⁷ Pargament, Mahoney, 2002 In. Říčan, Pavel: Psychologie náboženství a spirituality, s. 45

¹⁸ Halík Tomáš: Spiritualita pro naši dobu. Přednáška z cyklu Duch a duše shody a napětí. Předneseno 5.12.2011 v Brně. Dostupné na: <http://www.youtube.com/watch?v=QmgZ7n4mgrM>

¹⁹ Halík Tomáš: Vzývání i nevzývání. S, 24

²⁰ Halík Tomáš: Vzývání i nevzývání. s, 24

Spiritualitu, se kterou je náboženství spojeno, Halík definuje jako „ *dimenzi křesťanské víry, která se nejvíce dotýká toho, co je dnes živé v duchovním klimatu soudobé západní společnosti.* “²¹

Takto je definováno náboženství z pohledu sociologie, kterou zastupuje právě Tomáš Halík. Dále uvádím definici náboženství z pohledu politologie.

Petr Fiala „ *chápe náboženství v jeho institucionalizované formě a jako identifikaci s náboženskými hodnotovými představami nebo jinak vyjádřenou identifikaci s církví, institucionalizovanou vírou apod.* “²²

1.6 Definice „Plaché zbožnosti“ podle Tomáše Halíka:

Halík se ve svých přednáškách a dílech zmiňuje o tzv. „plaché zbožnosti“ českých intelektuálů. Předložím některé varianty jejího pojetí.

Plachá zbožnost se dá též označit jako „ *ateismus plachosti nebo spíš agnosticismus plachosti*“, který podle Halíka „ *odmítá jazyk náboženský, protože se zdráhá nazvat jakýmkoliv jménem poslední tajemství života.* “²³

V Saarbruckenské přednášce nazvané „*Prostor pro ty kteří s námi nechodí*“ se Halík zmiňuje o těch kteří „*vybočují z řady, tíhnou k novým alternativním cestám, kteří se svým (někdy i nechtěným) nonkonformismem liší od spořádaných ovcí církevního stádece.*“²⁴ Jsou to ti, kteří se nechtějí „*plně identifikovat*“ s církevní strukturou. „*Ať už těmito strukturami myslíme církevní instituce, stávající formy a normy církevního učení, styly předávání a prožívání víry či tradici posvěcené vzorce chování a jednání, obvyklého stylu života a myšlení.*“²⁵ Proto rozlišuje mezi „*církevními a necírkevními křesťany*“²⁶. Kdy formování necírkevního křesťanství bere jako velice složitý projekt vznikání církevního neboli „*nadkonfesního křesťanství*“, vybočujícího z viditelných hranic církvi“²⁷.

²¹ Halík Tomáš: *Vzdáleným na blízku*, s. 44

²² Fiala Petr: *Laboratoř sekularizace*, s. 17

²³ Halík Tomáš: *Dotkni se ran. Spiritualita nelhostejnosti*, s. 72

²⁴ Halík Tomáš: *Vzýván i nevířán*, s. 66

²⁵ Halík Tomáš: *Vzýván i nevířán*, s. 67

²⁶ Halík Tomáš: *Vzýván i nevířán*, s. 75-76

²⁷ Halík Tomáš: *Vzýván i nevířán*, s. 77

Tomuto necírkevnímu křesťanství daly vzniknout snahy evropských intelektuálů, vytvořit jakousi „*třetí cestu křesťanství*“²⁸

„*Křesťanství evropská inteligence mezi sedmnáctým a devatenáctým stoletím je stále ovlivněno křesťanstvím, avšak s postupně slábnoucí vazbou k 'církevnímu křesťanství' se v něm rozměňují mnohé rysy křesťanské tradice a objevují se v něm nové prvky.*“²⁹

„*Nicméně v Evropě od pozdního osvícenství sílí, nejen mezi intelektuály, - tendence spíše k „anonymnímu“ či „implicitnímu křesťanství*“³⁰

Aspektem „*plaché zbožnosti*“ je podle Halíka „*přelévání zbožnosti do etiky*“³¹. Čímž si i vysvětluje to, kam se poděla česká zbožnost, tedy dobu, kdy byla naše země považována za náboženskou.

Plachá zbožnost se týká konkrétních osobností mezi které patří Hus, Komenský, Bolzan, Palacký, Havlíček, Masaryk, Čapek, Černý, Patočka, Šalda, Havel. Halík říká, že nikdo z nich nebyl ateista, právě naopak „*Pro každého z nich bylo velmi důležité to, co by opisovali jmény jako „zbožnost“, vertikála či transcendentála lidského života, prozřetelnostní rozměr dějinného vývoje, „horizont horizontů“, „úhel věčnosti“ apod. Všichni byli velmi senzitivní pro mravní hodnoty křesťanství. Ale žádný z nich nebyl ochoten používat k vyjádření těchto hodnot tradiční církevní terminologii.*“³²

Na jejich adresu dále dodává: „*Vnímám jsem, jak se u nich víra stále více posouvá do etické roviny; jsou to vlastně všechno „kazatelé morálky“. V každém u nich je mocný „náboženský náboj“ – avšak jejich myšlení se více než ke klasickým teologickým a metafyzickým tématům přiklání k etice, k „praktickému rozumu*“³³

²⁸ Vznikla nejprve jako „*třetí cesta*“ křesťanství mezi znepřátelenými konfesemi, pak se transformovala do podoby osvícenského humanismu – a dnes ji nejspíš najdeme v podobě mnohotvárné individualistické spirituality.. Protože tato větev křesťanské tradice a „*církevní křesťanství*“ spolu neumějí příliš dobře komunikovat, ztrácí tento původně křesťanský proud své typické křesťanské rysy..

Halík Tomáš: *Vzýván i nevzýván*. s,114

²⁹ Halík Tomáš: *Vzýván i nevzýván*. s, 78

³⁰ Halík Tomáš: *Vzýván i nevzýván*. s, 78

³¹ Což je příznačné hlavně pro dobu osvícenství

Halík Tomáš: *Co je bez chvění není pevné*. s,210

³² Halík Tomáš: *Katolická církev v České Republice po roce 1989*. Dostupné na: http://www.halik.cz/clanky/cirkev_po_1989.php

³³ Halík Tomáš: *Co je bez chvění není pevné*. s,211

Pokládá si otázku „ *zda není tento typický český posun k moralizování – což je bohužel většinou přesnější výraz než k „etice“ – také spíše než „proměnou religiozity“, jak jsem to hodnotil dosud, spíše nahrazením víry morální rétorikou? Kazatel morálky, který se přestává modlit, který přestává vystavovat sám sebe korigující síle skutečně zakoušené Boží přítomnosti, ses tává nebezpečným“ ...“v Čechách takové moralizování, odpoutané od víry tíhne k sociální kritice a sociálním utopiím.“(Bolzano, Augustin Smetana, Klácel.)³⁴*

Vztah mezi vírou a morálkou je vztah specifický. „ *Pokud si víra zachová charakter živé, autentické otevřenosti vůči „ nejzazšímu základu skutečnosti “ – pak podle mého názoru je morálka její přirozenou dimenzí ; tak přirozenou, že zpravidla není ani nijak zvláště reflektována. “*³⁵

V knize nazvané *Vzdáleným na blízku*³⁶, nám Halík předkládá biblický příběh o Zacheovi³⁷, který nadále komentuje. Říká, že příběh o Zacheovi je stále živý, že i dnes existuje mnoho tzv. Zacheů, kteří se distancují od stáda, jsou to lidé

„*na okraji*“³⁸ Přiznává, že takovýchto lidí je mnoho a dle jeho názoru jsou velmi důležití pro další fungování světa, církve a společnosti.

Zachea definuje jako, „ *člověka na okraji – často na okraji za viditelnými hranicemi církvi, v pásmu otázek a pochybností, v té pozoruhodné krajině mezi dvěma opevněnými tábory těch, kteří „ mají jasno “ (totiž sebejistých věřících a sebejistých ateistů)*“³⁹I tyto lidé jsou plaší a chceme-li je pochopit musíme se vcítit do jejich plachosti. Nacházejí se v již zmíněné „ šedé zóně “ mezi ateismem a náboženskou jistotou.

„ *Mnozí Zacheové naší doby necítí velkou vzdálenost vůči Bohu ani vůči Kristu, cítí vzdálenost především vůči církvi. “*⁴⁰ Tato ztráta iluzí o církvi může být, podle Halíka, velmi užitečná. Zároveň jsou tyto Zacheové velmi užiteční pro církve: „ *Církev bez tohoto „ okraje “ by totiž nebyla církvi, nýbrž sektou. “*⁴¹

³⁴ Halík Tomáš: Co je bez chvění není pevné. s,222

³⁵ Halík Tomáš: Co je bez chvění není pevné. s,224

³⁶ Je knihou spíše teologickou než religionistikou. Věnuje se vztahu víry a nevíry v kontextu dnešní doby.

³⁷ Evangelium sv. Lukáše 19:1-10

³⁸ Halík Tomáš: Vzdáleným nablízku..s, 25

³⁹ Halík Tomáš: Vzdáleným nablízku s, 28

⁴⁰ HalíkTomáš: Vzdáleným nablízku.s, 102

⁴¹ Halík Tomáš: Vzdáleným nablízku.s, 106

Plachou zbožností, tedy rozumím, postoje českých intelektuálů, kteří nejednou zastávali proticírkevní postoje, nebyli ani aktivními věřícími, ale jejich život obsahoval náboženskou dimenzi. I když by se od nich možná očekávalo jiné stanovisko, když právě oni do jisté míry formovali českou politickou scénu a kulturu.

Petr Fiala, jakožto politolog, se o „plaché zbožnosti“ vyjadřuje takto:

„ Myšlenka „ plaché zbožnosti “ tak do značné míry zůstává respektu hodným pokusem katolického intelektuála získat jistou oporu v české kulturní tradici. Bez ohledu na to, zda lze skutečně nalézt to, co by mohlo být označováno jako „plachá zbožnost“, je však nutno konstatovat, že z hlediska funkce katolického náboženství v české společnosti ve smyslu sociálně - politickém není tento fenomén nijak relevantní, protože nemá faktické důsledky, jež by byly pozorovatelné a interpretovatelné. “⁴²

⁴² Fiala Petr: Laboratoř sekularizace. s,37-38

2. Život Karla Havlíčka:

Karel Havlíček se narodil 31. října 1821 v Borové u Přibyslavi , jako syn venkovského kupce. Byl vychován v církevní rodině, dosti zbožně. V mládí podléhal dobrému vlivu faráře Brůžka, kterýsi pocítil nespravedlivý tlak vlády, jenž ho dusil po celý život. Jako devítiletý mladík přešel na německé gymnázium do Jihlavy. „*tamější ředidel Oller prvně v něm budí odpor k utlačování.*“⁴³

Po prázdninách přešel na premonstrátské gymnázium do Německého Brodu, kam se přestěhovali i jeho rodiče. Do tohoto období spadají jeho první záchvěvy vlastenectví a to díky sympatiím k profesoru Václavu Divokovi. Po absolvování gymnázia byl jako sedmnáctiletý poslán studovat filozofii do Prahy. Od té doby si začal všimát českého písemnictví, společenského a kulturního života. V Praze se také rozhodl, že svůj život zasvětit do služeb národa. Proto se rozhodl, že bude knězem. Čeští kněží té doby byli nadšení buditelé.

*„Kazatelna a úzký, intimní styk s lidem, značně široké vzdělání, s jakým sluha Páně tenkrát vstupoval do života, zjasňovali mu toto krásné poslání. Snil nejkrásnější sny o tom, že vrozenou (po matce) zbožnost a vnitřní zdravé přesvědčení o víře, jakožto silné páce života pro lid, spojí se snahami obrodnými a vzdělávacími.“*⁴⁴

*„Chtěl být knězem z přesvědčení a pak proto, že kněžské povolání mu zaručovalo literární svobodu.“*⁴⁵ Avšak jeho představy se zcela neslučovaly s realitou, výchova v semináři byla naprosto protichůdná jeho představám. Zjistil, že by nemohl prosazovat své názory a přesvědčení, neb by se musel smířit s tradičními názory které zastávali jeho učitelé. V semináři strávil rok, po kterém mu bylo jasně dáno najevo, že se již vracet nemusí.

Nešlo o rok ztracený, vzdělal se v cizích jazycích a literatuře. „*V této době jest jeho duše zaplavena širokou a i neurčitou vlnou lásky k lidstvu*“⁴⁶

Roku 1843 dostal vychovatelské místo v Moskvě, kam také odjel plný nadšení ze všeho ruského. Avšak velmi brzy vystřízlivěl. V červenci 1844 se vrací zpět do Čech, plně rozhodnut pozvednout národ aniž by se spoléhal na cizinu. Poznání o Rusku zobrazil v povídkách, které od roku 1843 vycházely v *České včele* a v *Květech*, knižně byly vydány

⁴³ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s,15

⁴⁴ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s, 16

⁴⁵ Masaryk, T.G: *Velcí mužové: Karel Havlíček* s,143

⁴⁶ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* .s,17

pod názvem *Obrazy z Rus*. Roku 1846 převzal redakci Pražských novin a to i s jejich přílohou *Česká včela*. V těchto listech osvětloval problémy v národním a liberálně demokratickém duchu. 1848 se stal redaktorem *Národních novin*. Vedle článků se těšily oblibě především výstižné Havlíčkovy epigramy a satirické popěvky, které podle svědectví současníků měly mnohdy větší účinnost než projevy politiků.⁴⁷ Havlíčkovi zásady byly: Pravda, Poctivost a Lidskost. 1850 byly *Národní noviny* zastaveny, Havlíček se nevzdal a snažil se bojovat dále. Kutná Hora mu půjčila tiskárnu, kde začal tisknout nový časopis *Slovan*. Persekuce Havlíčkovy osoby neustávala, *Slovan* byl zkonfiskován, byla mu zakázána Praha, nemohl se stýkat s lidmi.

V noci z 15. na 16. prosince 1851 byl zatčen a s policejním doprovodem odvezen do Tyrolského Brixenu. Do vyhnanství. Ani tato odluka ho nezlomila a nadále tvořil, ze svých článků vytvořil knihu *Duch Národních novin*, své náboženské názory shrnul v *Epištoly Kutnohorské*, dále zde vznikly *Tyrolské elegie*, *Křest svatého Vladimíra* a *Král Lávra*.

Z Brixenu odjel počátkem května 1855, avšak do Prahy se vrátit nemohl (mohl ji pouze navštívit), vrátil se tedy do Německého Brodu. V Praze zjistil, že zůstalo jen málo mu věrných, mezi nimi Palacký, Němcová či Trojan, mnoho známých se mu raději vyhýbalo.

Karel Havlíček zemřel 3. srpna 1856 na tuberkulózu, bylo mu pouhých třicet pět let.

2.1 Postoj Karla Havlíčka k náboženství v jeho díle:

V soukromé korespondenci své matce z Brixenu píše:

„... Neb zdejší lid to je – pobožná pakáž, pořád jsou v kostele, ale poctivé žilky na nich není. Kolikrát se divím té neskonalé dobrotě a trpělivosti Boží, že si nechá tak se sebou komedii hrát – já bych tu trpělivost neměl.“⁴⁸

„ Já proti duchovním docela nejsem, nýbrž jen proti darebáčkům, a že mezi těmi je náhodou mnoho duchovních, za to já nemohu.“⁴⁹

Pro Epištoly kutnohorské upravil Havlíček ze Slovana 31 kapitol různorodých úvah o otázkách nejen náboženských ale i církevních. V těchto epištolách píše, že uznává pouze dva

⁴⁷ <http://www.libri.cz/databaze/kdo18/search.php?zp=7&name=HAVL%CD%C8EK+BOROVSK%DD+KAREL>

⁴⁸ 10. prosince 1853

Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s.222

⁴⁹ 31. října 1854

Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* .s,224

druhy náboženství a to náboženství pravé a nepravé. „ Pravým náboženstvím jmenujeme to, které ten, kdo je veřejně před světem vyznává, také skutečně v srdci svém potají věří, nepravé náboženství čili falešné jest každé, které se jen před světem ukazuje, v srdci ale nevěří.“⁵⁰ Havlíček je přesvědčen, že je tento rozdíl daleko důležitější, co se náboženství týká nežli rozdíl který dělá církev. Pravou víru shledává v upřímné srdečné víře ne v konání obyčejů dané církví.

„ Jistě jsou si vyznavači nejrozmanitějších věr, kteří opravdu a upřímně věří, mnohem bližší mezi sebou, nežli dva vyznavači jedné církve, z kterých jeden upřímně věří a druhý jest pokrytec.“⁵¹

Pro pravé náboženství bude nejpříznivější doba, až dojde k opravdové toleranci mezi lidmi a až se náboženství odtrhne od státních a veřejných zájmů a stane se záležitostí osobní. Havlíček byl přesvědčen, že tehdejší státní absolutismus nelze překonat, aniž by se lidé postavili absolutismu církevnímu. Že pouze, ten , „*kdo dovede otrásti sloupem libovůle a absolutie církevní, zboří jistě i politickou.*“⁵² Byl si jistý, že se najde mnoho těch, kteří mu budou vytýkat, jako katolíkov, že je povinen věřit, že pouze tato víra je ta pravá a on vystupuje proti ní. Na svou obranu dodává, že mu rozum nedovolí věřit ve výlučnost jedné víry, i kdyby ho to mělo stát pouhou pověst dobrého katolíka. Za své nepřátele označil zastánce církevní libovlády, kteří tuto smířlivost či rozumovou stranu věci označí za lhostejnost ve víře.

Rozlišuje mezi lhostejností a snášenlivostí. Snášenlivostí rozumí to, že jak on sám je zcela přesvědčen, že to v co o Bohu a náboženství věří, je pravda a ničemu jinému by stejně nevěřil. Je srozuměn s tím, že je mnoho těch, kteří své za pravdu pokládají, byť se to neslučuje s Havlíčkovou pravdou. A stejně tak jako by on nechtěl, aby oni přesvědčovali jeho o pravdě své, nemá v úmyslu ani on tak činit.

O společné práci učitelů a kněží:

Havlíček vytvořil, dle mého názoru utopistický koncept, který měl vést k prospěchu národa. A to tak, že by došlo ke spojení práce učitelů a práce kněží. Základní myšlenkou měla být celková vzdělanost učitelů, chtěl aby i ti „*nejnižší*“ učitelé absolvovali vysokou školu.

⁵⁰ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s,185

⁵¹ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s,186

⁵² Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s,185

„ Dle mého mínění měla by tedy na vysokých školách býti jedna fakulta pedagogicko-theologická, kterou by každý absolvovati musel, kdo učitelem neb kněžím býti chce. Fakulta tato musela by býti tak zřízena, aby jen asi tři léta trvala...Obsahovala by v sobě všecko to, co z nynější teologické fakulty jest pro každého vzdělance potřebné a kromě toho z historických a pedagogických nauk dostatečný výbor. Přísně theologické věci přednášely by se na ní jen co svobodné předměty pro ty, kteří by si právě to za účel života obrali“.⁵³

Absolvent by se stal učitelem ihned nebo by studoval dál, aby mohl učit na gymnáziu nebo vysoké škole. Podle věku by učitelé postupovali dál a pokud by měli zásluhy a chtěli být farárem, museli by složit zkoušku z přísně teologických nauk. Ten, kdo by prošel byl by vysvěcen na kněze a stal by se představeným mladším kolegům. „ Že by ostatně s tímto k starému způsobu církve podobným zřízením zase bývalý stav jáhnů, kazatelů atp. spojen mohl a musel, rozumí se samo sebou“⁵⁴

Tímto konceptem chtěl dosáhnout toho, že by učitelé byli mladí a dostatečně vzdělaní. Svě představené by ,měli v úctě, neboť to byli jejich kolegové. Dále kněží by byli vzdělaní muži, nejen léty praxe.

Prispívali by ke vzdělání národa. „Náboženství by získalo skrze školu a škola skrze vzdělané, zkušené kněžstvo.“⁵⁵

Z „*ducha národních novin*“: Zásady „*Národních novin*“⁵⁶

Havlíček vypracoval deset zásad „Národních Novin“. Zásada č. 7 se týká náboženství: Co se náboženství týče, ctíme každé upřímné a svědomité přesvědčení, ale nenávidíme pokrytce, kteří očima vždy k nebi míří a rukama se světa chápají, kteří nemajíce v srdci žádné náboženství, před světem největší nábožnůstkářství provozují a zuřiví odsuzovatelé jsou všech, jenž mínění své upřímné poctivé povědí. Katolickou církev považujeme za hlavní zemskou, avšak, aby ostatní církve v zemi naší uvedené úplně požívaly svobody. Reformy katolické církve, které za potřebné považujeme a o které vždy bojovati budeme, jsou :

Zrušení celibátu, aby kněz byl občanem skutečným a neprotivil se přírodě, zřízení více biskupství, aby biskupové zase byli jen starší kněží, ne pak magnátové světští; uvedení

⁵³ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s,197-8

⁵⁴ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s,198

⁵⁵ Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* .s,199

⁵⁶ Ze 7. července 1848

Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* . s, 200

Borovský Karel Havlíček: *Životní dílo* .s,201

národního jazyka do církví místo latiny, synody církevní, zrušení patronátu, postupování podle zásluh, zrušení štol, desátků atd. a uvedení stálých slušných platů, spojení kněžského a učitelského stavu v jedno.

Havlíček je ve své době propagátorem „zlatého pravidla“⁵⁷ „*Poctivý jsou, kteří se věrně drží té zásady, ...; co nechceš sám trpěti, nečiň jinému.*“

Když ho Vídeňský deník obvinil z ateismu, panteismu a materialismu sepsal článek do Slovana, kde se těmto nařčením brání.⁵⁸ Vídeňský deník píše: „*U nás se (v Čechách) se až posud v Boha věří, lid náš má až posud úctu k náboženství.*“⁵⁹

Výše uvedené využívá na svou obranu, že smýšlí stejně s českým lidem, když český lid věří v Boha, tak i on v něj věří a proto nemůže být ateistou.

Zároveň dodává, že nejsou hodni toho, aby před nimi vyznal zcela svou víru, neboť to není jejich věc. V hrubých rysech formuluje svou víru takto: „*že věřím všechno, co pravda jest, miluji všechny poctivé lidi a nenávidím všechny šibaly, a doufám, že poctiví lidé dojdou odměny a že šibalové byť by byli sebe mocnější, neujdou zaslouženému trestu!*“⁶⁰

Toto jeho vyznání by mohlo být příkladem „plaché zbožnosti“.

2.2 „Plachá zbožnost“ Havlíčka Borovského:

Co se týká Tomáše Halíka, čistě o „plaché zbožnosti“ Havlíčka se nevyjadřuje. Ale uvádí ho jako příklad tohoto fenoménu. S Halíkovým názorem o Havlíčkově „plaché zbožnosti“ silně kontrastuje názor Karla Skalického⁶¹, který tvrdí, že Havlíček byl především teolog.

„*Jako filosof Havlíček nebyl ceněn ani tenkrát, není ani dnes. Jako teolog, troufám si říci, je nanejvýš pozoruhodný. Kde je vášeň pro náboženství(...)tam nemůže chybět teologie.*“⁶²

⁵⁷ Např. evangelium sv. Matouše 7:12

⁵⁸ Článek nazvaný Neznabohové, reakce na Vídeňský deník č.102, dostupné na: <http://texty.citanka.cz/havlicek/sl1-62.html>

⁵⁹ Tamtéž

⁶⁰ Neznabohové, dostupné na: <http://texty.citanka.cz/havlicek/sl1-62.html>

⁶¹ Karel Skalický je kněz a univerzitní profesor; filosof, teolog, vydavatel a publicista.

Skalický ve svém článku reaguje na Havlíčkovi dobové postoje a na kritiku církve, jeho postoj nazývá „politickou teologií“.⁶³

Dále Jan Šimsa píše, že Havlíček „*odmítá samospasitelnost katolické víry, rozlišuje pravdu jako jistotu exaktního poznání a subjektivní pravdou náboženského a jinak niterného poznání*“.⁶⁴

Havlíček kategoricky odmítal indiferentismus. „*Čímž se liší od liberální od liberalistické nálady, v níž je náboženství tak soukromý, že až veřejnosti uzavřený cit.*“⁶⁵

2.3. Shrnutí Havlíčkových postojů k náboženství:

Karel Havlíček byl bojovníkem proti tehdejší církevní moci a náboženství, ale i proti moci světské. Církev a politika⁶⁶ byla jeho hlavní starostí, což je viditelné například z *Kutnohorských epištol* či *Křest sv. Vladimíra*. Avšak dělal rozdíl mezi náboženstvím církevním, jehož podobu kritizoval, a náboženstvím, jak tomu rozuměl on, samotnou podstatu náboženství vidí v citu, náboženství je pravda a v pravdě věří. „*To kterak každý člověk opravdu a upřímně smýšlí o původu a účelu světa a o svých povinnostech, to jest jeho náboženství.*“⁶⁷

V žádném ze svých spisů se neprotiví církevní dogmatice, tu nechává zcela stranou, žádá změny uvnitř církve v její administrativu, hierarchii. Požaduje církevní reformy takové, které požadoval i *Mistr Jan Hus*⁶⁸ On sám svůj program nazýval liberalismem. Nebyl liberálem pouze v otázkách církevních, ale i politických, hospodářských i sociálních.

⁶² Kartel Skalický: Havlíčkova teologie osvobození. Časopis Listy 2/2005 Dostupné na: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=052&clanek=020504>

⁶³ Kartel Skalický: Havlíčkova teologie osvobození. Časopis Listy 2/2005 Dostupné na: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=052&clanek=020504>

⁶⁴ Šimsa Jan: Respekt k víře jiných – a Karel Havlíček Borovský s,133

⁶⁵ Šimsa Jan: Respekt k víře jiných – a Karel Havlíček Borovský s,134

⁶⁶ Je důležité podotknout, že Havlíček byl (dle mého názoru) především politik, ne teolog.

⁶⁷ Masaryk, T.G: *Velcí mužové: Karel Havlíček* s,148

⁶⁸ O Janu Husovi, Kutnohorské epištole.

3. Život Karla Čapka:

Karel Čapek se narodil 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích. Sám se o svém rodišti vyjádřil takto : „ *není ani vesnice, ani městečko, nýbrž místo poutní a svaté, proslulé zázračnou Panenkou Marií a špatným uhlím.*“⁶⁹

I když v Malých Svatoňovicích žil jen jako miminko, vzpomínky na malé město měl z časů mladých let.

Otec Antonín Čapek byl lékařem a pocházel ze selské rodiny z nedaleké vesnice Žernova. „ *V jeho knihovně byli světoví klasikové, jakož i knihy o filozofii a obecné kultuře.*“⁷⁰ Jeho děti měly do knihovny volný přístup a byly nabádány k četbě. Antonín nebyl nábožensky založený člověk a tak ani Karel nebyl nábožensky vychováván, alespoň ne ze strany rodičů. Avšak 13. ledna 1890 byl pokřtěn.

Do gymnázia začal chodit v Hradci Králové , kam se i se svou babičkou přestěhoval, neboť byl moc malý na to, aby zde žil sám. V sextě musel gymnázium opustit, ne však kvůli prospěchu neboť byl vynikajícím žákem. Údajně byl členem „ *studentského kulturního kroužku, jehož poněkud anarchistické názory, byly proti mysli Vídeňské vládě, která tehdy rozhodovala o vedení ve školách.*“⁷¹. Po těchto událostech přesídlil do brněnského gymnázia. Roku 1909 maturoval s vyznamenáním.

Nastoupil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. V letech 1910-1911 studoval anglickou a německou literaturu v Berlíně a poté na Sorbonně. „ *Z filozofických disciplín však Karla nadevše zajímal tehdy moderní pragmatismus*⁷². *V pragmatickém duchu tolerance a demokracie nacházel zvláštní zalíbení.*“⁷³ V roce 1914 napsal práci o pragmatismu, jež poprvé přinesla pragmatismus do Čech. Pragmatismus se mu zamlouval z politických i filozofických důvodů.

⁶⁹ Vočadlo O.: Anglické listy Karla Čapka s, 187

⁷⁰ Bradbrooková: Karel Čapek. Hledání pravdy poctivosti a pokory. S,14

⁷¹ Bradbrooková: Karel Čapek. Hledání pravdy poctivosti a pokory. S, 17

⁷² Autorem názvu pragmatismus je Ch. S. Pierce

⁷³ Noetika jakožto způsob poznávání pravdy a skutečnosti.

Bradbrooková B: Karel Čapek. Hledání pravdy poctivosti a pokory. S 19

Ve svém pragmatismu Čapek vychází z W. Jamese⁷⁴ samozřejmě si byl Čapek vědom nedokonalosti pragmatismu a to především ve vědecké oblasti.

„... A tehdy, když se usilovně vymaňuje ze souvislostí praktického života, když se výlučně a bezohledně staví mimo náboženské a životní potřeby jakožto čirá teorie rodí se v něm jeho zvláštní problematičnost, o které život nic neví.(...)“⁷⁵

Jeho pragmatická metoda poznávání pravdy, není určena pro vědecké poznání, nýbrž jen skutečností praktického života. Z hlediska pragmatismu se vyjadřoval i k otázce náboženské a to v *Apokryfech v Pilátově krédu*. Cituje zde evangelium sv.Jana⁷⁶.

„...Já věřím, že každý má na ní (na pravdě) podíl; i ten, kdo říká ano, i ten, kdo říká ne. Kdyby se ti dva spojili a rozuměli si, vznikla by tím celá pravda. Ano a ne se nedá ovšem spojit, ale lidé se vždycky mohou spojit; je více pravdy v lidech nežli ve slovech“⁷⁷

29. listopadu 1915 promoval na doktora filozofie. Po dosažení doktorátu se připravoval na univerzitní kariéru, ale na konec byl habilitován jiný kandidát. Jeho švagr píše: „*Po celou dobu svých studií s habilitací pevně počítal a nedovedl si vůbec představit, co by mohl jinak dělat, jak by se mohl jinak uplatnit a žít.*“⁷⁸

Nacházíme se v době první světové války, kdy většina mužů do války odešla. Čapek, kvůli svým zdravotním potížím s páteří byl zbaven této povinnosti.⁷⁹ Práci však hledal velice obtížně, v té době ho ani nenapadlo, že by se živil jako spisovatel. Až roku 1918 se dozvěděl o dvou volných místech redaktora v Národních listech, kam byl i se svým bratrem Josefem přijat. Oba bratři v Národních listech byli až do roku 1920. V letech 1921 – 1923 byl dramaturgem a režisérem ve vinohradském divadle. 1925-1933 byl prvním Československým předsedou PEN klubu. Koncem roku 1922, kdy se mu povedlo získat větší bydlení, začal si zvat své přátele na kus řeči, vždy na páteční odpoledne, proto se jim říká Pátečníci.

Olga Scheinpflugová píše, že ctí a pýchou této skupiny byl prezident Masaryk.⁸⁰ Skupina čítala kolem třiceti členů, byli to literáti, lékaři, filozofové a jiní. Mezi hosty byli Fráňa

⁷⁴ Jamesův pragmatismus cituje Karel Scheinpflug : Můj švagr Karel Čapek. S32

⁷⁵ Scheinpflug Karel: Můj švagr Karel Čapek. S 34

⁷⁶ Evangelium sv.Jana 18:37-38

⁷⁷ Čapek Karel: Kniha apokryfů s, 136

⁷⁸ Scheinpflug Karel: Můj švagr Karel Čapek. S.25

⁷⁹ Od mládí trpěl Běchtěrevovou nemocí, což je chronické onemocnění především páteřních obratlů, které zvápenatí a celá páteř se stává tuhou, takže obracení hlavy a části trupu mu činilo značné potíže. Kvůli tomuto onemocnění se dlouhou dobu bránil sňatku s Olgou Scheinpflugovou, s níž se nakonec oženil 26. srpna 1935

⁸⁰ Scheinpflugová Olga: Živý jako nikdo z nás. S 106

Šrámek, František ,Poláček, Karel Langer, Vladislav Vančura, Jaroslav Durych, Ferdinand Peroutka, Josef Čapek, Otakar Vočadlo, Otakar Fischer, Vlastimil Rada a další⁸¹

„Mnichovská dohoda a po ní následná kapitulace znamenaly pro Karla Čapka zhroucení jeho dosavadního světa a osobní tragédii.“⁸²

Ve svém úsilí nepolevil, právě naopak pracoval o to usilovněji, nechodil k obědu, byl neustále zavřený ve své pracovně. Jeho bojištěm se staly noviny, ve kterých se ještě z posledních sil snažil hájit Československo.

„Krom svatých hranic své země má náš národ i své duchovní území, jehož musíme střežit proti jakémukoliv porušení. Pro nás, kdo přijímáme tradici slovesných buditelů našeho národního i jeho politického osvobození, platí společně a nevyvratně hraniční kameny naší duchovní vlasti.“⁸³

Byl svými přáteli vyzván k tomu, aby republiku opustil, zprvu odmítal, když se rozhodl, byla jeho žádost zamítnuta. Odjel proto na milovanou Strž, kde onemocněl chřipkou a zánět ledvin vše zkomplikoval, a když se nakonec přidal zápal plic, nebylo možné ho zachránit. Karel Čapek zemřel na Boží hod roku 1938.

Když zemřel, nechtěla mu žádná instituce vypravit pohřeb, ani Národní divadlo a ani Národní muzeum. Jeho pohřeb obstarali věrní přátelé a švagr, kteří se vydali za opatem Zavoralem⁸⁴ s prosbou, aby vypravil Čapkovi pohřeb. Opat se ujal pohřbu přítele v kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.

3.1. Postoje Karla Čapka k náboženství v jeho díle:

Čapkova prvotina⁸⁵ Boží muka je souborem 13 povídek. V povídkách se snaží prozkoumat hlubiny lidského nitra a soustředí se na věci jež nejsou na první pohled zcela zřejmé. V povídkách je transcendentní přesah. Například Opovídka nazvaná Šlápěj. V zasněženém poli je nalezena jedna jediná šlápěj velké velikosti, druhá, jenž by ji doplnila není k nalezení.

⁸¹ Scheinpflug Karel: Můj švagr Karel Čapek. S. 145

⁸² Med J.: *Literární život ve stínu Mnichova (1938–1939)*s 190.

⁸³ Scheinpflugová Olga: Živý jako nikdo z nás. S 139

⁸⁴ Opat Zavoral: 28. 8.1862 – 26.6.1942 byl opatem strahovského konventu od roku 1906.

⁸⁵ Boží muka byla první knihou, kterou napsal bez bratra Josefa

Spekulace o jejím původu končí konstatováním: „ *Pořád hledáme „přirozené“ vysvětlení, chytáme se nejsložitějších, nejnesmyslnějších a nejnásilnějších příčin, jen když jsou „přirozené“ . Ale snad by bylo daleko jednodušší a – přirozenější, kdybychom řekli, že je to prostě zázrak.* “⁸⁶

V díle *Továrna na absolutno*, kde doktor Marek vynalezne zázračný stroj, nazývaný „karburátor“. Při minimální spotřebě karburátor vytváří ohromné množství energie. Vedlejším produktem tohoto procesu je božská podstata. Pro tuto božskou esenci je požit název Absolutno. Absolutno má vliv na lidi, díky němu blažení a jsou v náboženském transu, obrací je na víru, mohou konat zázraky či dojít osvětlení. Doktor Marek se svého vynálezu obává a je si do jisté míry vědom, co může způsobit. Předává zodpovědnost za svůj vynález příteli Bondymu, který ho začne masově vyrábět. Výsledkem je nadvláda absolutna nad světem. Dochází ke střetu jednotlivých náboženských skupin, všichni si totiž absolutno nárokují.

„... jmenují Je čestným členem, mecenášem, protektorem, Bohem a já nevím čím ještě...“⁸⁷

Čapek se zamýšlí nad nejrůznějšími společenskými jevy, které uvolňování Absolutna doprovází, a analyzuje světovou situaci.

„ *Ano, (absolutno) umí vyhovět lidu. Všude přijímá mentalitu kraje... V Čechách například se chová jako kolosální individualista. Každý tam má své absolutno na vlastní pěst...* “⁸⁸

Ve finále dojde k tzv. „ Největší válce“ do které je zapojen celý svět. Válka trvá několik let, aniž by si někdo pamatoval pravou příčinu jejího vzniku.

„...a voni si toho pánaboha jen tak vyštudýrovali, aby to měli na koho svíst. To byla jejich vymyšlenost. Chtěli mít vojnu a výmluvu. To voni šecko tak nastrojili... Já bych řek, že se smluvili s papežem a se židama, šecky, šecky ! Ty – ty – Kalburáti“⁸⁹ Vše končí zákazem a zničením karburátorů.

⁸⁶ Čapek Karel: Boží muka. Povídka Šlápěj, s. 13

⁸⁷ Čapek Karel. *Továrna na absolutno*, s. 108

⁸⁸ Čapek Karel. *Továrna na absolutno*, s. 118

⁸⁹ Čapek Karel. *Továrna na absolutno*, s. 158

„Každý to myslí náramně dobře s lidstvem, ale s jedním každým člověkem, to ne. Tebe zabiju, ale lidstvo spasím. A to nejní dobře, velebnosti. Svět bude zlej, pokud nezačnou lidi věřit v lidi.“⁹⁰

Pro Čapka je celá Továrna na Absolutno poháněna teorií relativismu. „*Jakpak bych měl krátce říci její smysl? Pro mne je to jediná cesta, jak možno milovat člověka, klesá-li naše víra v lidstvo; jak možno milovat hledání pravdy, nelze-li najít pravdu; jak možno spojit nejhanebnější skepsi s naivní a účinnou důvěrou... Myslíte si, že našemu lidstvu se zjeví sama Absolutní Pravda, sám Bůh; nehledíc k tomu, že by rozvrátil náš společenský řád, založený na základech zcela bezbožných, nedělalo by z něho lidstvo hned a nevyhnutelně pouhé modly, relativní polopravdy, kusá a úzká hesla sektářská, nacionální a zájmová; v tomto světě by vznikl bůh ševců a Bůh krejčířů, Pravda Evropanů a Mongolů, a nyní ve jménu Boha, Pravdy, Rasy nebo čehokoliv velkého by povstal člověk proti člověku proto, že kouř jeho oběti jde jinou cestou než kouř jeho bratra Ábela... Je třeba zlehčiti dogmata a změkčiti pravdy, abychom pocítili blahovůli k člověku.“⁹¹*

Soudobá kritika továrnu na absolutno doslova ztrhala, ohlas na tuto knihu byl výslovně odmítavý, jak dokládají posudky tehdejších nejrenomovanějších kritiků: Jindřicha Vodáka⁹², Miroslava Rutteho⁹³, Františka Gotze⁹⁴. Značnou pozornost Továrně na absolutno věnoval i Jaroslav Durych⁹⁵ ve své eseji *Svět Karla Čapka*⁹⁶

„Durych zkoumá a soudí Čapkův románový výtvar z hlediska své vlastní autorské orientace, která se od pomíjivých a přízemních otázek dne odvracela k problémům nadčasových hodnot.“⁹⁷

Čapek podle Durycha v *Továrně na absolutno* ukázal mínění o Bohu „*že Ho lze také vyrábět v továrně; a to tak, aby mohl být užitečnáv racionálněji než ve své „mystické formě“*“, která v *Čapkových představách* nebyla lidstvu vlastně k ničemu. Čapek tedy ukázal, míní Durych, že

⁹⁰ Čapek Karel. *Továrna na absolutno*, s. 168

⁹¹ Scheinpflug Karel: 38 – doplnit poznámku z jeho knížky, pozn č 12

⁹² Dnešní tíseň beletrie a román Čapkův, Čas 32, č. 117, 21.5. 1922

⁹³ Vědecká utopie v soudobém českém románě, cesta 8, 1926, str 47 an.

⁹⁴ *Továrna na absolutno*, Socialistická budoucnost 3.9.1922

⁹⁵ Představitel katolicky orientovaných spisovatelů

⁹⁶ Kudělka V.: *Boje o Karla Čapka*.s, 42

⁹⁷ Kudělka V.: *Boje o Karla Čapka*.s, 43

lze Bohu hypoteticky vyrábět, dozorovat, zdokonalovat, poutat; ukázal však zároveň nebezpečnost takového podnikání...“⁹⁸

Čapek s Durychem spolu vedli mnohé polemiky.⁹⁹ Například v knize O věcech obecných čili zoon politikon je stať nazvaná O loajalitě (Tři listy Jaroslavu Durychovi). V tomto článku Jaroslav Durych žádá, aby Karel Čapek vysvětlil mladé katolické generaci, co to je loajalita.

A zároveň ho nazývá jejím světloňošem. V této korespondenci pro nás není stěžejní, co si Čapek myslí o loajalitě, nýbrž jeho pohled na situaci katolicismu v Čechách. O Českém katolicismu hovoří jako o „*trochu pohanském, pouťovém a celkem málo přísném.*“¹⁰⁰

Čapek odpovídá a obává se, že mnozí shledají, že „*zapaluje jakousi tenkou svíčku Římu.*“¹⁰¹ Dále dodává, že pokud má hovořit o katolících musí je rozdělit do několika skupin: lid katolického vyznání, klerikální strana a katoličtí intelektuálové, kam počítá i Jaroslava Durycha.

„Lid katolického vyznání: nemohu si pomoci, má pro mne tvář mé babičky“¹⁰²

Katolicismus jako jakýkoliv jiný vztah k Bohu dává člověku hlubší smysl a je daleko lepší než laciný a polovzdělaný ateismus.

Každá náboženská proměna jenž se v historii udála, byla formou revoluce, Čapek má za to, že doba se potýká s jinými, důležitějšími starostmi než je náboženské zemětřesení

O Čapkově názorech na klerikální strany například O církvi bojující, viz. níže.

Skupina militantních katolíků, „poněkud nepříjemná klerikálům, nadobro cizí katolickému lidu.“¹⁰³

Jejich práci vidí v tom, že budou katolický lid vzdělávat jak po stránce sociální, tak i kulturní. Výsledkem by mělo být, že „český národ katolické víry nebude rozdvojený

⁹⁸ Kudělka v.: Boje o Karla Čapka.s, 43

⁹⁹ J. Paulus: Když se do sebe pustili Čapek s Durychem...: Střety dvou ikon názorových proudů první republiky (rozhovor s Jaroslavem Medem). Katolický týdeník 9. – 15. 12.2008

¹⁰⁰ Čapek Karel: O věcech obecných.s,82

¹⁰¹ Čapek Karel: O věcech obecných.s,80

¹⁰² Čapek Karel: O věcech obecných.s,80

¹⁰³ Čapek Karel: O věcech obecných.s,82

s českým národem kterékoliv jiné víry; neboť na sebe budeme mluvit stejným jazykem rozumu a tolerance.“¹⁰⁴

2. dubna 1925 vyšel v časopise Přítomnost Čapkův článek nazvaný *O církvi bojující*.¹⁰⁵ V tomto článku o sobě Čapek tvrdí, že je v zásadě protiklerikální¹⁰⁶ povahy. Tento jeho postoj je zřetelný nejen z tohoto článku, ale i z článků dalších

*„ Dal bych se raději upálit na hranici, než bych políbil ruku pátera Hlinky. Nemohl bych být členem katolické mládeže, i kdyby mne to stálo církevní exkomunikaci. Po té stránce jsem zatvrzelý a přímo fanatický jako muselman. Ale tato má protiklerikální zvilost mne nezbavuje přesvědčení, že český národ je a zůstane převahou katolický...A nyní: vypovídá – li se boj klerikalismu, činí se to tím, že se vypovídá boj katolicismu.“*¹⁰⁷

Dle Čapkova názoru se nedá boj proti klerikalismu směřovat s bojem proti náboženství. Jde o dvě odlišné věci byť je klerikalismus plodem náboženství, ale že náboženství jako takové je ve společnosti potřebné a žádoucí.

*„ Boj s klerikalismem by se mohl rozhodnout spíše na půdě samotného katolicismu nežli na frontě vysloveně protikatolické ... Náboženská temperatura českého lidu (nemluvím o slovenském) je dosti vlažná; při plné náboženské toleranci by nebylo zrovna snadno jej fanatizovat. Každou novou, vzdělanější generací se politická moc kléru přece jenom oslabí ...*¹⁰⁸

Čapek v tomto článku odsuzuje církevní netoleranci klerikalismu, byť podle jeho názoru není o moc horší než církevní netolerance politických stran. Klerikalismu vyčítal, že mu jde především o moc, aby jí dosáhli, používají různé populární ideály. Klerikalismus považuje za „ vládu tmy“. Ideálním vidí politický život, jenž by byl tolerantní a osvícený.

Pro Čapka jsou politické strany „ *nesnášenlivé, omezené, zarputilé, bojovné a pitomé jako církve*“¹⁰⁹

¹⁰⁴ Čapek Karel: O věcech obecných.s,83

¹⁰⁵ Dostupné na: <http://ld.johannesville.net/capek-81-od-cloveka-k-cloveku-i-?page=216>

¹⁰⁶ Jde o reprezentaci církevních názorů a jejich prosazování v politice.

¹⁰⁷ Z článku *O církvi bojující*

¹⁰⁸ Z článku *O církvi bojující*

¹⁰⁹ Čapek Karel: O věcech obecných. S. 36

Na druhé straně existuje rozdíl mezi politickými stranami a církví, který tkví v tom, že církev je pospolitostí. Její podstata je, že svou víru projevuje a oslavuje. Být členem církve znamená účastnit se právě těchto slavnostních projevů. Politické strany nevykazují žádný takovýto projev a jsou – li politické strany církevní, jde o pouhý úpadek církevnictví.

Ke konci života a s nástupem nacismu napsal Čapek *Modlitbu za pravdu*¹¹⁰.

„...Bože, vrať světu pravdu! Bude to víc než smlouva míru, bude to cennější než každé spojenectví ... Jaké to bylo divné jasnozřivectví, když náš významný státník vepsal do našeho státního znaku slova „ Pravda vítězí“¹¹¹ jakoby tušil, že jednou lež podnikne generální útok na náš stát a národ a už předem razil heslo pro toto utkání.“

Připojil i modlitbu za Československo:

„Velký Bože, který Jsi stvořil naši krásnou zemi, Ty vidíš nyní naše utrpení a náš žal. Nemusíme Ti svěřovat co cítíme a jak hluboko skláníme své hlavy... ó Bože! Jsme si jisti, že nikdy ve své historii jsme nebyli na straně bezpráví a nikdy nebudeme ... Ó Bože, nechceme pomstu, ale dej nám víru, že naše naděje není marná. V této těžké hodině není místa pro zoufání; co potřebujeme je víra, naděje a vzájemná láska, která nás učiní tisíckrát silnějšími. Žádný národ není malý, když si zachová víru v Tebe a v budoucnost... Amen...“¹¹²

3.2. Karel Čapek a náboženství v reflexi jeho současníků.

Jak jsem již uvedla, o svém vztahu k náboženství Čapek nepsal. Pokud se k náboženství vyjadřoval, šlo převážně o obecnou rovinu než jeho vlastní niterní vztah. Proto nám ani zprávy jeho současníků nadávají celistvý obraz o jeho zbožnosti. U Čapka nejde o plné vyznání víry, o odrývání osobního přesvědčení, měl mnoho výhrad, jde spíše o množství náznaků, které ve své celistvosti dokládají jeho zbožnou povahu.

O Masarykovi se vyjádřil takto: *„ Je zbaven všeho stranictví, jeho politika je všelidská, všesvětová, přísně sociální, pokroková a filozofická, u něho je všechno přísné a vznešené skoro jako náboženství.“*¹¹³

Ke konci života ho jeho plachost a zdrženlivost, týkající se Boha, opouští.

¹¹⁰ Z 25. 9. 1938

¹¹¹ Původně „Pravda Páně vítězí“

¹¹² Z časopisu Svědomí/Conscience 12/2010

¹¹³ Scheinpflugová Olga: Živý jako nikdo z nás. s, 110

„ Chodil celý život kolem Boha plným a netajeným krokem života, ale svou víru nezmenšoval slovy, vyznával svůj náboženský vztah jenom své literatuře... Nemohlo se říci, že věřil v posmrtný život, byl o něm přesvědčen, i když toto přesvědčení bylo podepřeno jeho věčným strachem ze smrti. “¹¹⁴

Značné množství dokladů o této Čapkově osobní záležitosti nám dokládá jeho švagr Karel Scheinpflug. Který potvrzuje, že co se Čapka a náboženství týká, šlo o věc podstatně složitou. Že právě díky pragmatismu, kterému „zasvětil“ svůj život nemohl přijmout vyšší principy, ať se jimi myslí principy náboženské či filozofické. A tak vše podřídil pragmatické straně věci a snažil se o mravní jednání a o důvěru, díky čemuž se mají získávat ty pravé hodnoty.

V dopise S.K. Neumannovi z 5. 12. 1917 píše o „ *tajném zdroji pomoci a síly v něm samém, v citech dětství, lásky, dobra a zbožnosti (bez boha)* “¹¹⁵

I když byl Čapek po narození pokřtěn, do kostela nechodil, odmítavě se stavěl k církevní dogmatice i k věrouce. O církevních hodnostářích se nevyjadřoval nejlépe, což dokládají výše zmíněné články i jeho dílo. Opat Zavoral, který mu vypravil pohřeb byl velice překvapen, když se dozvěděl, že Čapek byl katolík.

Což i následně okomentoval slovy: „ *No ovšem, strávil dětství ve Svatoňovicích a to je poutní místo. Jako kluk tak vídal procesí, potě, parádu, obřady a to ho okouzlo a vtisklo se mu do paměti pro celý život.* “¹¹⁶

Jeho manželka vzpomíná, že při svém psaní byl velmi pečlivý a neustále něco studoval, také proto aby byl ve své práci přesný. Proto na jeho pracovním stole nechyběla ani bible, kterou měl dokonale nastudovanou. Jeho představa Boha se zcela neslučovala s biblickým Hospodinem, „ *měl rád jakéhosi lidového pána boha, jakousi básnickou personifikaci nejvyšší moudrosti, spravedlnosti a laskavého pochopení.* “¹¹⁷

Sice odmítal víru v odměnu v posmrtném životě, ale věřil v hodnotu trvalosti ducha po smrti člověka.

„Podobně tomu bylo i s pověrami. Smál se jim, ale bedlivě dodržoval jejich rituál, který ho jaksi okouzloval. Střepy znamenaly štěstí, zajíc přes cestu smůlu, potkat kominika

¹¹⁴ Scheinpflugová Olga: Český román. S, 409

¹¹⁵ Scheinpflug Karel: Můj švagr Karel Čapek. S, 54

¹¹⁶ Scheinpflug Karel: Můj švagr Karel Čapek.s, 56

¹¹⁷ Scheinpflug Karel: Můj švagr Karel Čapek.s, 55

šťěstí, dobrou zprávu bylo nutno ihned zaklepat na dřevo, ..., a když našel podkovu odnesl si ji domů a přibil na dveře, ..., když se přátelé jeho pověrám smáli, odbýval je: To se musí, na takové věci babička vždycky dbala.“¹¹⁸

Julius Firth¹¹⁹ ve své knize „*Knihy a osudy*“ vzpomíná na Karla Čapka a na to, jak ho Čapek ovlivnil natolik, že se nechal pokřtít. Firth píše: „*Věděl jsem, že Čapek není agnostik, ale naopak věřící katolík. Sám mi to říkal.*“¹²⁰

V návaznosti na smutný konec Karla Čapka, otiskly *Lidové noviny* článek nazvaný *Katolická prosba Karlu Čapkovi o odpuštění*.¹²¹

„ ...Nebylo jim dost, když jste se občas, tiše a skromně, zmínil o vlastní zbožnosti, nebyla pro ně důvěryhodná tato Vaše zbožnost, která si nelibuje ve velkých gestech a prohlášeních a která se nevejde do církevních formulí, ale která tím neméně spoluvytváří podloží celého Vašeho života a tvorby. Nerozpoznali ve Vás člověka náboženského, svého spojence v zápasu o to, aby literatura i celý národní život byly založeny na křesťanské etice a tradici, byť její konkrétní projevy mohou být tak různé.“¹²²

3.3. Plachá zbožnost Karla Čapka podle Tomáše Halíka:

Halík se v rozhovoru pro *Katolický týdeník* vyjadřuje o Čapkovi jako o věřícím člověku, jenž byl pokřtěný, avšak nepraktikující katolík. Jeho sekulární humanismus nazývá „*plachou zbožností*“. Čapek byl otevřený pro transcendentální tajemství, zdůrazňující mravní ctnosti.

Podle Halíka, Čapek stále okazoval k transcendenci lidského života, jenž cudně skrýval ve věcech obyčejných a malých. „*Čapek ukazuje onu transcendenci lidského života a transcendenci života vůbec jako tajemství... Bůh v jeho pojetí je lidský, chápající a odpouštějící – ten, který bdí nad věcmi, které jsou tu pro člověka, aby svítily a hráli...teprve*

¹¹⁸ Scheinpflug Karel: *Můj švagr Karel Čapek*, s. 55 - 56

¹¹⁹ Byl přítel bratří Čapků a editorem *Lidových novin*

¹²⁰ Firth Julius: *Knihy a osudy*, s. 305

¹²¹ 27. 12. 2008 autor Martin C. Putna. Dostupné na: <http://www.cesky-dialog.net/clanek/3918-katolicka-prosba-karlu-capkovi-o-odpusteni/>

¹²² V článku hovoří o lidech, kteří se na podzim roku 1938 účastnili „*štvanice*“ na Karla Čapka. Mezi kterými byli čeští „*národní*“, protiněmečtí fašisté i protiněmečtí agitátoři, ale i někteří přední literáti katolické orientace. Zmiňuje i Jaroslava Durycha, který se však účastnil pouze polemik a to v době předmnichovské.

v samém závěru svého života, v té velké hodině přináší v mravním životě lidí – a tím také přispěl k většímu respektu k náboženství v západní kultuře počátků 20. století.“¹²³

„ Čapek svůj poukaz k transcendenci vyslovuje slovy modlitby. Modlitby za hodnotu, která je stále základem lidského života a lidské společnosti – modlitby za pravdu.“¹²⁴

3.4. Shrnutí Čapkových postojů k náboženství:

Čapek se k náboženství ve svém díle vyjadřuje velmi málo. V díle vyjadřoval jak osobní postoje k náboženství, tak i různé postoje k náboženství v české společnosti. Čapek neměl potřebu své náboženské přesvědčení nějak zvláště reflektovat. Také doba, ve které žil pro něj skýtala daleko „důležitější“ aktuálnější otázky, kterým se věnoval. Až v posledním roce života, kdy se obával o osud své země se otevřeně obrací k Bohu. O jeho zbožnosti není pochyb. Čapek byl katolík, který se zcela neztotožnil s křesťanskou institucí.

¹²³ Halík Tomáš: Rozhovor o K. Čapkovi pro Katolický týdeník prosinec 2008. Dostupné na: http://www.halik.cz/rozhovory/katolicky_tydenik_prosinec2008.php

¹²⁴ Halík Tomáš: Projev o Karlu Čapkovi 25. 12.2008 k 70. Výročí smrti Karla Čapka. Dostupné na: http://www.halik.cz/kazani/capek_prosinec2008.php

4. Život T. G. Masaryka:

Narodil se 7. března 1850 v Hodoníně. Po křtu, byl zapsán do matriky pod příjmením Massařík. Proti tomu vznesl protest jeho otec, který byl Slovák, a doma ho psali Massärik, jelikož se Tomáš narodil na Moravě, podle pravidel českého pravopisu se dohodli, že se jeho příjmení bude psát Masaryk. Narodil se do chudých poměrů, matka byla kuchařka v panské rodině a otec sloužil na statku jako podkoní.

„ Po mamince jsem byl silně pobožný. Býval jsem ministrantem u našeho kaplana, pátera France, Satora se jmenoval, a toho jsem přímo miloval... “¹²⁵

Masaryk přiznává, že se postupem času začal na kněze dívat kritičtěji a také dospěl k názoru, že mezi církví a náboženstvím je značného rozdílu.

„ ale nikdy jsem o Bohu a teleologii nepochyboval, vždycky jsem byl optimistou. “¹²⁶

„ To se rozumí, jako dítě jsem nevěřil jen v to, čemu nás učili ve škole a v kostele; můj katolicismus byl takový pověřčivý, prostoupený slováckou mythologií. “¹²⁷

Velkou starost mladému Masarykovi dělalo, to že se snažil o náboženství přemýšlet, zajímala ho duchovní podstata náboženství, o ní však neslýchal ani ve škole ani doma.

„ Náboženství se prostě žilo a praktikovalo, učení církevní se prostě akceptovalo. “¹²⁸

Velký dojem v něm zanechala sebevražda jednoho pacholka, který se oběsil. Jako dítě to nedokázal pochopit a jeho spis o sebevraždě¹²⁹ má být odpovědí k těmto zkušenostem.

Už ve škole nechápal, proč je na vysvědčení známka z náboženství, proč se známkuje odříkávání katechismu, vždyť to není náboženství. Uvědomoval si, že doba ve, které žil je dobou přechodnou, byl svědkem náboženské skepse, jenž nazýval lhostejností.

Kaplan Satora se zasadil o to, aby byl mladý Masaryk poslán na studia, bylo mu čtrnáct let, když byl poslán studovat německé gymnázium do Brna a od té doby se o sebe staral sám.

¹²⁵ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s, 15

¹²⁶ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s, 16

¹²⁷ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s, 17

¹²⁸ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s, 19

¹²⁹ V mé „sebevraždě“ je vidět, jak jsem hodnotil náboženství a zejména ztrátu víry. Tou knihou jsem řekl, že život bez víry ztrácí jistotu a sílu, tím jsem vlastně řekl všechno.“

Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s, 84

Avšak z gymnázia byl vyloučen, když se odmítl účastnit povinné zpovědi a řediteli řekl, že nebude jednat proti svému přesvědčení.

Následně dostal nabídku od policejního ředitele Le Monniera, že s ním může odjet do Vídně, kde mu umožnil, aby zde nastoupil do exkluzivního akademického gymnázia. Zde odmaturoval a nastoupil na vídeňskou univerzitu. Na univerzitě se sešel s profesorem Franzem Brentanem, který dále formoval jeho duchovní profil. Brentano byl původně katolický kněz, ale z církve vystoupil, jelikož nesouhlasil s prvním vatikánským koncilem a s dogmatem o neomylnosti.

„ Tento koncil byl i mně kamenem úrazu. “¹³⁰

Roku 1876 odešel jako doktor filozofie do Lipska. Na univerzitě se zabýval filozofií a teologií.

„ Študoval jsem protestantism, jak se jevil v zemi protestantské a vzdělané. “¹³¹

V Lipsku se seznámil se svou pozdější manželkou Charlottou Garrigouovou. Po svatbě společně přesídlili do Prahy, kde byla obnovena česká univerzita a Masaryk byl jmenován mimořádným profesorem filozofie.

Život v Praze neměl zcela jednoduchý, postavil se proti pravosti Rukopisů, což mu měli mnozí za zlé. Další kritika se snesla v případě tzv. hilsneriády¹³²

Další střet měl Masaryk s katolickými preláty.

„ Uvedl jsem na nějaké schůzi případ, že katecheta denuncoval druhé učitele; ten můj výrok nějak zkřivili a třistaosm katechetů podalo na mne žalobu, že jsem nařkl všechny katechety

¹³⁰ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s,63

¹³¹ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s,69

¹³² Případ smrti Anežky Hružové, kdy se pátrání přiklonilo k pověře, že se stala obětí rituální vraždy, kterou měl mít na svědomí žid Leopold Hilsner. Masaryk se ostře postavil proti tomuto nařčení, neboť celý případ důkladně prostudoval a zabýval se pouze skutečnými důkazy nikoliv pověrami.

z *denunciánství nebo špiónství*.¹³³ Tento proces Masaryk vyhrál. Co vlastně Masaryk (a nejen on) chtěl? Byl zastáncem odchodu katechetů ze škol.

Masaryk, po proklamaci neomylnosti Pia IX. a přísaze o neposkvrněném početí Panny Marie, na kterou měli profesori přísahat, vystoupil z katolické církve, jelikož toto rázně odmítal. Přidal se k evangelíkům, ale ani tato konverze mu zcela nevyhovovala. Dopracoval se k názoru, že by náboženství nejvíce prospělo, kdyby se osamostatnilo, tedy odtrhlo od církve.

Při pětistém výročí upálení Mistra Jana Husa, 6.7. 1915, vystoupil s projevem o zahájení československého odboje. Společně s Edvardem Benešem a Milánem Rastislavem Štefánkem vypracovali program tohoto odboje. 28. října 1918 došlo k převratu a byla ustanovena samostatná Československá republika. Masaryk se stal hlavou nově vzniklého státu.

Československo se za krátko dostalo do evropského podvědomí jako vyspělý demokratický stát s pevnou měnou. K zásadnímu převratu došlo s hospodářskou krizí a s následným nástupem hitlerismu.

V roce 1934 postihla Masaryka mozková mrtvice a ochromila mu pravou polovinu těla. Proto Masaryk abdikoval a za svého nástupce zvolil, už při tvorbě ústavy, Edvarda Beneše.¹³⁴

Tomáš Garrigue Masaryk zemřel 14. září 1937.

4.1. Náboženství v díle T. G. Masaryka:

Otázka náboženská zajímala Masaryka již od dětství, kdy si kladl různé otázky, na které mravní náboženské autority nechtěly nebo nedokázaly odpovědět.

„Masaryk odmítá náboženství ve smyslu hlubokého tušení transcendentace. Jeho dílo se dá považovat za polemiku mířenou proti náboženské povrchnosti, tradicionalismu a církevnictví.“¹³⁵

Habilitační prací byla *Sebevražda*, v této práci rozebírá otázku bezbožnosti a sebevražednosti. Podle Masarykova názoru jsou tyto jevy navzájem propojené. Sebevražda je

¹³³ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s 131

¹³⁴ Fitrh Julius: Knihy a osudy. S, 267

¹³⁵ Bubík Tomáš: Úvod do české filozofie náboženství s, 54-55

čin, který znemožňuje katolickou spásu a přesto k němu dochází, proto Masaryk dospěl k tezi, že lidé jsou bezbožní. Měl za to, že bezbožnost vede u většiny lidí k nespokojenosti.

„Jak věci jednou jsou – a nejsou jinak – potřebuje člověk v životě a smrti kromě vědy také mravní opory a tu může dáti přece jenom náboženství.“¹³⁶

Náboženství představuje pro věřícího člověka jistou oporu, kterou člověk nevěřící nemá, proto nejsou nevěřící lidé šťastní a spokojení.

Náboženství ztratilo na své samozřejmosti a je třeba vyšších hodnot. Na jedné straně kritizuje náboženství, že ohrožuje lidskou svobodu a na straně druhé mu připisuje důležitost, neboť díky němu nedochází k sebevraždám.

Moderního člověka chápe tak, že má dvě pravdy a to pravdu náboženskou a pravdu vědeckou. On sám tyto pravdy neuznává a chce jejich rozdělení.

„A také své náboženství zakládáme na téže teorii – není dvojitá pravda, pravda je jen jedna. Pravda je jen pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná; proto také náboženství moderního člověka spočívat musí na pravdě vědecké, jeho náboženství bude spočívat na přesvědčení, nikoliv na víře. Věřit znamená něco a někomu – není jiné autority než věda a vědoucí člověk. To jsme poznali a proto si žádáme svobodu pro další vývoj náboženský.“¹³⁷

Další Masarykovo dílo dotýkající se náboženské otázky jsou *Ideály humanitní*. Humanitu můžeme chápat jako ohled na druhé lidi.

Masarykovo motto a zároveň základ moderní mravnosti je *„Miluj bližního svého jako sebe samého.“¹³⁸*

Upozorňuje však na rozdíl mezi náboženstvím a mravností, že náboženství není mravnost a naopak mravnost není náboženstvím. Ani mravní život neznámá život náboženský. Mravnost Masaryk chápe jako poměr člověka k člověku, ale náboženství „vzniká z poměru

¹³⁶ Masaryk T.G.: Sebevražda 1881, české vydání r 1904 s, 247-248

¹³⁷ Masaryk T.G.: V boji o náboženství s, 12

¹³⁸ Masaryk T.G.: V boji o náboženství s, 57

člověka k celému světu, zvláště k bohu. „*Náboženství má širší okruh než mravnost; v náboženství mravnost je obsažena.*“¹³⁹

Sám přiznává, že o náboženských problémech ho donutily přemýšlet hrůzy světové války.

Mravnost má být základem náboženství, i když mravní lidé mohou být lidé nenáboženští.

Masaryk hovoří o tom, že mu nestačí pozitivní náboženství, čímž míní církevní náboženství.

„*Chci mít mravnost na náboženském základě, ale na náboženství jiném než tom, které se oficiálně nemá se ztotožňovat s teorií, s učením církevním. Lišíme tedy etiku náboženskou od theologické a církevní.*“¹⁴⁰

Za základ mravnosti považuje soulad citu a rozumu, kdy převažuje cit. Masarykova mravnost je tedy založena na citu, který se neprotiví rozumu.

Jedna z největších dobových otázek, kterými se zabýval nejen Masaryk bylo hledání „*nového náboženství*“

Centrální ideou nového náboženství není víra v Boha, ale víra v nesmrtelnost.

„*Pocit věčnosti dělá nás skromnými, zesiluje pocit mravní odpovědnosti a vede k uznání všeobecné harmonie.*“¹⁴¹

Nesmrtelnost motivuje člověka k lásce k druhému a k mravnímu životu.

„*Víra naše již nemůže být slepá, nýbrž zdůvodněná; můžeme mít jen víru, která prošla ohněm kritiky, tedy přesvědčení.*“¹⁴²

Velký problém, který si uvědomoval nejen Masaryk bylo to, že v českých zemích bylo náboženství zpolitizováno. Podle Masaryka stát a církve v Rakousku tvoří jeden celek, jakousi organizovanou teokracii. Poměr státu a politiky k církvi byl a je náboženský, z toho důvodu, že se jak politika tak náboženství zakládá na mravnosti. Masaryk prosazoval po

¹³⁹ Masaryk T.G.: Ideály humanitní s,55

¹⁴⁰ Masaryk T.G.: Ideály humanitní s,56

¹⁴¹ Masaryk T.G.: Mravní názory s, 17

¹⁴² Masaryk T.G.: Ideály humanitní s 61

vzniku Československé republiky oddělení církve od státu, měl za to, že se s katolickou církví musí jednat slušně a proto prosazoval Americké pojetí odluky.

V boji o náboženství, je dalším Masarykovým dílem, jde o stati které pojednávají o náboženství. Masaryk vytýkal tehdejší české společnosti její náboženskou netečnost. Byl odpůrce církevnictví a pronikání náboženství do politiky

„ *Já vím, že náboženství není a nemá být politikou; avšak právě náboženství církevní politikou je, jenže politikou sloužící mocným.*“¹⁴³

Tehdejší kritici vytýkali Masarykovi, že v této knize je nejméně náboženský.

Masaryk žádal náboženskou svobodu hlavně pro ty, kdo upřímně věří. Kritizoval duchovní, že se domnívají, že všichni ti, jenž chodí do kostela jsou upřímnými věřícími.

Povinností věřících je „*nábožensky pracovat*“.

„ *To znamená, aby se ti, jimž je náboženství drahé, sdružili, aby se proti církvím semkli.*“¹⁴⁴

Doba ve které Masaryk žil, byla doba krize náboženství, pro něj tato krize znamenala, že již nestačí církevní náboženství – zejména katolicismus, nejen klerikalismus – překonáno. A proto je potřeba najít náboženství nové, které bude vyhovovat potřebám moderního člověka. Toto náboženství není ani vědou ani filozofií avšak náboženství nesmí být proti vědě a filozofii.

„ *Náboženství není ovšem ani theologií, katechismem. Právě tu se jeví náboženská krize jako boj theologie a filosofie.*“¹⁴⁵

Také ani církev ani příslušenství k církvi není náboženstvím. Tedy, když to shrneme, podle Masaryka náboženstvím není ani víra ani teologie ani mravnost ani církev ani věda či filozofie. Není to ani mysticismus, i když mysticismus znamenal mnoho v české reformaci. Podle Masaryka je možné mít náboženství bez mysticismu. Toto jsou jen složky náboženství, které jsou zcela nepodstatné stojí-li samostatně.

¹⁴³ Masaryk T.G.: *V boji o náboženství* s, 12

¹⁴⁴ Masaryk T.G.: *V boji o náboženství* s 13

¹⁴⁵ Masaryk T.G.: *V boji o náboženství* s,17

Základní ideou náboženství, jak jsem již napsala, má být víra ve věčnost. Podle Masaryka

„ Náboženství je životem sub specie aeternitatis (ze zorného úhlu věčnosti) – je uvědoměním našeho poměru k světu, je uvědoměním smyslu života, je opravdovostí. Náboženství je centrální a vůdčí duchovní silou životní, je úsilím o život nový, o nové a vyšší životní hodnoty. “¹⁴⁶

Masaryk rozlišuje mezi novým a starým náboženstvím. I náboženství by mělo projít jistým vývojem jako tomu bylo v ostatních oblastech – kultuře, vědě, filozofii.

„ Souvislost a celost ducha a kultury vyžaduje paralelního vývoje a pokroku všech kulturních mocí, tedy také náboženství. “¹⁴⁷

Náboženství má být přesvědčením, ne vírou, tedy je potřeba odmítnout slepé důvěřování. Víra má být zdůvodněná, nikoli slepá.

Důležitou složkou nového náboženství má být osobní duchovní zkušenost. Tato osobní duchovní zkušenost je pro Masaryka velice důležitá. Znamená to, že nepřijímá a nekoná to, co mu je „přikázáno“.

„ Žádáme skutečnou rovnost, rovnost před Bohem, rovnost před lidmi. “¹⁴⁸

Tato rovnost musí být nejen politická, sociální ale i náboženská. Ve skutečnosti *„To znamená zrušení všeho aristokratického kněžství a církve, jakožto instituce politické vedle státu a nad státem. Náboženství přirozeně sdružuje lidi a spojuje vespolek, ale to sdružení nesmí být politické, nesmí být státem v státě a nad státem – stačí nám stát – nýbrž volným sdružením mravním a náboženským. “¹⁴⁹*

¹⁴⁶ Masaryk T.G.: V boji o náboženství s, 22

¹⁴⁷ Masaryk T.G.: V boji o náboženství s, 25

¹⁴⁸ Masaryk T.G.: V boji o náboženství s, 28

¹⁴⁹ Masaryk T.G.: V boji o náboženství s, 34

Podle Masaryka se řešení mravních otázek neobejde bez náboženství, ale odmítal náboženství pozitivní¹⁵⁰. Náboženství se nemá ztotožňovat s církevním učením. Naopak ho Masaryk chápe jako vztahování sebe sama k věčnosti, což pro teistu znamená vztahování se k Bohu.

Masaryk o sobě hovořil jako o teistovi, že v žádném případě není panteistou. Zastával názor, že síla, která se nazývá Bohem je osobní záležitostí.

„ Já nevěřím slepě, pro mne je učení o Bohu vědeckou hypothesou, a proto můj Bůh je jiný než Bůh theologie. To je zjevený Bůh, takového Boha není. Pro mne je hypothesis, že je osobní bytost.“¹⁵¹

4.2. T.G. Masaryk a náboženství v reflexi jeho současníků:

Gustav Dubský¹⁵² ve svých vzpomínkách na Masaryka popisuje jeho poměr k Bohu v příhodě, která se udála, když přijeli z pracovní cesty z Benešova. Byla zimní noc a Masaryk celou cestu na Hradčany mlčel. Své mlčení přerušil až za Klárovem. *„ Mluvil, jako by odpovídal na mé staré otázky, jež svého času zůstaly bez odpovědi, mluvil málo souvisle, úryvkovitě.“¹⁵³*

Masaryk vzpomínal na podobnou zimní noc v rodném kraji, kdy jel na otevřených saních, zabalen do ovčího kožichu.

„ Nekonečný vesmír zdánlivě ohraničený oblohou s miliony třpytivých světů a ty jako by věštily moc Boží. Náhle mnou projel pocit nevýslovného blaha, bylo mi jako bych rostl, jako bych se vznášel, jako by se má bytost znásobovala. A pojednou jsem nebyl sám, bylo mi jasno, že se mnou je Bůh, procítil jsem jeho přítomnost.“¹⁵⁴

Anton Štefánek¹⁵⁵ položil Masarykovi otázku: *„ Je Bůh a třeba věřit v Boha?“* Načeš se mu dostalo takovéto odpovědi: *„ Zeptejte se svého srdce – máte-li Boha v srdci, zajisté existuje a držte se ho, nemáte-li ho v srdci, rozumem ho nenajdete.“¹⁵⁶*

¹⁵⁰ Náboženství založené na víře ve zjevení

¹⁵¹ Hromádka Josef L.: Masaryk s,128

¹⁵² Pražský nakladatel a přítel T.G. Masaryka

¹⁵³ Kolektiv autorů: T.G.M.: Jak jsme ho viděli s,37

¹⁵⁴ Kolektiv autorů:T.G.M.: Jak jsme ho viděli s,38

¹⁵⁵ Byl slovenský s československý politik.

Hugo Bergmann¹⁵⁷, byl studentem Masaryka a účastnil se přednášek o problému náboženském.

*„ Učil nás brát náboženství vážně. A to v době, kdy se filozofie, liberalismus, socialismus zdály zajedno v domnění, že náboženství svou úlohu dohrálo. Masaryk nás učil, že náboženství nelze ztotožňovat s tou neb onou církví, jak se domníval konec 19. století, aby se tak snadno a bez znepokojení vyrovnal s těžkým a temným problémem víry. “*¹⁵⁸

Blízký přítel ,kterým Karel Čapek bez pochyb byl o něm do Lidových novin v září 1937 napsal:

*„ Věřím, že veliké tajemství Masarykovy vnitřní krásy a velikosti byla jeho zbožnost. Nebojoval za víru, ani nehlásal víru, nýbrž přijal poslání lidštější; bojoval, protože věřil, hledal pravdu, protože věřil, konal skutky lidské a dějinné, protože byl naplněn vírou... Nikdy nezapomeňme, že v základech našeho státu, pokud jej budoval Masaryk, nebyl žádný zázrak; bylo v nich něco víc; v základech našeho státu byl Bůh. “*¹⁵⁹

J. Herben roku 1925 o Masarykovi napsal: *„ Českou otázku Masaryk ztotožnil jednou s otázkou náboženskou. Z osobního stanoviska Masarykova, muže náboženského, náboženství není vůbec mrtvé. “*¹⁶⁰

O vztahu Masaryka k náboženství se nejvíce dozvídáme z knihy *Hovory s T.G.Masarykem*, jejichž autorem je již zmiňovaný Karel v Čapek.

Knih se dotýká mnoho témat, jedním ze stěžejních otázek je však otázka náboženská. Masaryk se považuje za pluralistu a pluralismus defínuje takto:

*„Pluralism přijímá hmotný svět, třeba není docela takový, jak se nám jeví; přijímá i duchovní svět osobního vědomí a vědomí nesčíslných, přijímá svět duší, přijímá Boha. Nejsem materialista, nejsem monista, nejsem pantheista ani panentheista, nejsem dualista. Jsem pluralista, všemstvo je mi harmonickou soustavou. “*¹⁶¹

¹⁵⁶ Kolektiv autorů: T.G.M.: Jak jsme ho viděli s, 29

¹⁵⁷ Samuel Hugo Bergmann byl židovský filozof s českými kořeny. Později se stal prvním rektorem Hebrejské univerzity v Jeruzalémě.

¹⁵⁸ Kolektiv autorů: T.G.M.: Jak jsme ho viděli s 287

¹⁵⁹ Kolektiv autorů. T.G.M.: Jak jsme ho viděli s 366

¹⁶⁰ Syllaba Jiří: Mé vzpomínky na prezidenta T.G. Masaryka. S,121

¹⁶¹ Čapek Karel: Hovory s T.G.M. s 221

Masaryk se hlásil k theismu, uznával osobního Boha. Theismus pro něj byl nejpřijatelnější hypotézou. Theismus přijímal rozumem a zkušeností. Důvody a důkazy theismu pro něj měly smysl.

Masaryk byl filozofem a filozofii nebral jako prostředek, díky kterému by vyvracel či ospravedlňoval Boha. Říkal, že „ *Bůh nepotřebuje advokáta.* “¹⁶²

Přijímal i existenci duše a byl přesvědčen o její nesmrtelnosti, zároveň si uvědomoval, že neexistují argumenty, jenž by to potvrzovaly.

*„Snad po smrti se nám dostane plnějšího a plného poznání, také poznání Boha...Bůh je hlavním a předním předmětem našeho přemýšlování, poznávání a usilování. Bůh a duše. Jedno souvisí s druhým. Duše a Bůh, toť dvoj-problém našeho myšlení i snažení – řekl bych, pravý úkol života.“*¹⁶³

Čapek v „*Hovorech*“ sepsal i Masarykovu Analýzu náboženství, jenž čítá 24 bodů. Zde jsou některé z nich:

- *„Náboženství není jen teoretickou záležitostí člověka, nýbrž hlavně praktickou; májc autoritu božskou, určuje mravnost. Na vyšším stupni stává se mravnost podstatnou částí zbožnosti: Ježíšovi v lásce Boha a bližního vyčerpává se podstata zbožnosti. Vývojem kulturním mravnost zastihuje kult, ale mnohým je kult dosud nad mravností.“*
- *„Náboženství praktické, životní v hlubokém slova smyslu. Není dostatečně definováno svými dogmaty, ani obřady, ani svou historií, nýbrž pochopením své podstaty, a tou je vědomí závislosti člověka na božství, na Bohu; to znamená uvědomění lidské slabosti, fyzické, duchovní i mravní – uvědomění jich a překonávání zároveň. Neboť náboženství je důvěrou i nadějí, nadějnost je podstatou náboženství. Člověk náboženský si ve své slabosti přeje spasitele a zázraků. Trvá dlouho, než se stane nábožensky nebojácným.... Život se žije: ve zbožnosti člověk postihuje nejhloub smysl svého života. Náboženství, zbožnost je věc čistě lidská: Bůh není zbožný. Člověk – Bůh jsou dva póly lidského života a světa člověku daného.“*

Sám Masaryk se o sobě vyjadřuje takto:

¹⁶² Čapek Karel: *Hovory s T.G.M.* s 222

¹⁶³ Čapek Karel: *Hovory s T.G.M.* s 226

„ Nejsm theolog, nejsm učitel náboženství, jsem jenom člověk nábožensky věřící; jít za Ježíšem, to je mi všechno. “¹⁶⁴

„Já bych svůj poměr k Bohu označil latinským slovem reverentia – úcta, plná důvěry, vděčnosti a nadějnosti.“¹⁶⁵

V autorově doslovu *Jak vznikaly „Hovory“*, T.G.M. hovoří a – mlčí, Čapek píše:

„ Každý skutečný hovor se na konec obrátil buď k politické praxi nebo k Bohu: k činným starostem dne a zítřka nebo věčnosti... Víte zbožnost je Masarykovi především humanitou, láskou k člověku, službou bližnímu... “¹⁶⁶

„Jeho metafysika je metafysikou celosti:přijímá „hmotný svět i duchovní, vnitřní svět osobního vědomí a vědomí nesčíslných, přijímá svět duší, přijímá Boha...Jeho příkaz lásky je příkaz celosti:milovat cele a plně, milovat Boha i člověka, milovat všechny: jeho humanita je láska univerzální“¹⁶⁷

Josef L. Hromádka soudí, že Masarykova teorie náboženství vyrůstá z jeho osobního vnitřního napětí. Dodává, že o jeho osobní zbožnosti nechce vynášet soudy,neboť „ posudek zbožnosti přísluší samému Bohu, nám jen potud,pokud lze z myšlenek a teorií uzavírat na osobní víru a na určitý vztah k Bohu.“¹⁶⁸

Hromádka cituje Dr. Císaře¹⁶⁹ (Sborník k 60.narozeninám 1910), který charakterizuje Masarykův náboženský směr. Dr. Císař konstatuje, že Masarykovy náboženské zkušenosti byly více „katolicky mystické než střízlivě biblické“¹⁷⁰

Dále dodává, že zůstal loajální k katolické církvi i po přestupu k protestantismu a to proto, že oplýval specifickým katolickým cítěním.

Již zmíněný spis „Sebevražda“ Hromádka hodnotí tak, že může jít o jeho vyznání osobní zbožnosti či na druhé straně jen poznatek sociologa, který rozbořením problému sebevražednosti obhájí příznivý vliv zbožnosti.

¹⁶⁴ Čapek Karel: Hovory s T.G.M.s, 270

¹⁶⁵ Čapek Karel: Hovory s T.G.M.s, 276

¹⁶⁶ Čapek Karel: Hovory s T.G.M.s, 329

¹⁶⁷ Čapek Karel: Hovory s T.G.M.s, 330

¹⁶⁸ Hromádka Josef L. : Masaryk s, 114-115

¹⁶⁹ Dr. Ferdinand Císař byl kazatel a vůdce moravské reformované církve

¹⁷⁰ Hromádka Josef L. : Masaryk s, 114

Vyjadřuje se i k Masarykovu rozboru víry. Porovnává víru Pavla, Augustina, Luthera a dalších a říká, že tato jejich víra byla zcela odlišná od Masarykovy víry, neboť oni věřili ve zjevení.

Jejich víra nevznikla filozofováním a přemýšlením o smyslu světa a života. Pro Hromádku je víra tím, „že si člověk uvědomuje svou okamžitou situaci před Bohem, v určité chvíli a na určitém místě člověk porozumí, že se vším, co má nejlepšího, přijde a přichází před soud věčné, živé, reálné pravdy... Znamená to živé, osobní vědomí, že Bůh učinil tento svět.“¹⁷¹

Víra je osobní záležitostí soustředěná na svědomí, je neustálou sebekritikou.

Ve své knize, komentuje Hromádka i Masarykovu kritiku církve. Vytýká mu, že plně nevyzdvihl hodnoty církve, že se nechal přílišně svěst nedostatky a zaostalostí církve, jejich mravní i náboženskou neúčinností.

Kritikou prošlo i Masarykovo sub specie aeternitatis, kterou Hromádka chápe tak, že „*člověk je mírou Boha*“¹⁷²

Znamená to, že ne Bůh, ale člověk má soudit sám sebe a ostatní a to ve světle vlastních mravních a rozumových norem.

Masarykův vztah k náboženství Hromádka shrnuje takto:

„*Masaryk je naším největším filozofem náboženství. Celé jeho dílo je polemika proti náboženské lhostejnosti, proti neupřímnému formalismu náboženskému, proti církevní oficiálnosti, proti násilí a státnímu tlaku ve věcech náboženských, proti theologickému mythu a tradicionalismu.*“¹⁷³

Spisovatel Pavel Kosatík popsal, jak to podle něj bylo s vírou T. G. Masaryka: „Čemu přesně věří, nedokázal někdy přesně říci ani on sám, jisté však bylo, že věřícím člověkem je a že o bytostném významu víry pro svůj život nepochybuje.“¹⁷⁴

¹⁷¹ Hromádka Josef L. : Masaryk s, 137

¹⁷² Hromádka Josef L. : Masaryk s 151

¹⁷³ Hromádka Josef L. : Masaryk s 129

¹⁷⁴ Václav Drchal, "308 katechetů vs. Masaryk: Právě před 105 roky budoucí prezident uspěl ve sporu s učiteli náboženství, které označil za udavače", Lidové noviny, 27. 6. 2011, roč. 24, č. 150, s. 29.

4.3. Plachá zbožnost T.G.Masaryka z pohledu T. Halíka:

Podle Halíka je Masaryk typickým příkladem toho, co nazývá „přelévání zbožnosti do etiky“. Právě toto je aspektem „*plaché zbožnosti*“. Masarykův důraz na morálku je příčinou kritičnosti vůči katolické církvi.

„ *Nemohu zapřít, že ta neobvyklá náročnost a přísnost vůči církvi je postoj, který mi vlastně není sympatický – vždyť je to odvrácená strana velkých očekávání*“¹⁷⁵

„ *Víra v mravnost*“ je prý přechodem od plnosti víry a právě Masaryka chápe jako kazatele morální rétoriky a učitele moralizujícího „*náboženství humanity*“.

Halík se přiklání ke kritice Hromádky a Rádlu, tedy kloní se k tomu, že Masarykova filozofie má blíže k „*náboženskému diletantismu*“¹⁷⁶ než k tradičnímu křesťanství.

Masarykovo náboženství chápe jako specifické, „*v němž se mísí mnoho prvků, nicméně Kantem inspirované „náboženství coby morálka“ je dominující.*“¹⁷⁷

Protože byl Masaryk především politik a také z důvodu, že katolická církev ztratila na společenské váze, míří tato kritika především na instituce politické.

Kritikou prochází i princip *sub speciae aeternitatis*, což Halík přirovnává k hledisku vyššího principu mravního. Konstatuje, že pokud se na společnost díváme pouze z tohoto hlediska, může se stát, že se člověk soustředí především na nedokonalosti společnosti a přehlídí to, co je na ní dobrého.

4.4. Shrnutí Masarykových postojů k náboženství:

Masaryk se o náboženství, a nejen o něm, vyjadřoval velmi často. Byť to z jeho textů, ne vždy vyplývá, byl hluboce věřící člověk, uznávající osobního boha. Přesto neustále přemýšlel o náboženské otázce, byl filozofem náboženství, který považoval náboženství za jednu z nejdůležitějších hodnot v životě člověka.

¹⁷⁵ Halík Tomáš.: Co je bez chvění není pevné s,211

¹⁷⁶ Halík Tomáš.: Co je bez chvění není pevné s,225

¹⁷⁷ Halík Tomáš.: Co je bez chvění není pevné s 226

Josef Tvrđý tvrdí, že „*bůh mu byl pouhou filozofickou hypotézou*“¹⁷⁸ Osobně si myslím, že ho jeho vnitřní napětí nutilo neustále přemýšlet o náboženských problémech, proto také neztotožňoval náboženství s církví.

¹⁷⁸ Bubík Tomáš: Úvod do české filozofie náboženství s,55

5. Život Václava Havla:

Václav Havel se narodil 5. října 1936 do podnikatelské rodiny. Vyrůstal v duchovním prostředí masarykovského humanismu, díky knihovně svého otce „*jsme měl – co se duchovní orientace týče- dobré startovní podmínky.*“¹⁷⁹

Otec Václava Havla – Václav M. Havel byl katolíkem, i když po válce vystoupil z římsko-katolické církve.

V 1948 byl rodině Havlových zabaven majetek a stali se objektem třídního boje. Faktickým důsledkem pro mladého Václava (i jeho bratra) bylo to, že nemohl studovat. V roce 1951 ukončil základní školu a šel do zaměstnání. A tak do roku 56 pracoval jako chemický laborant a současně studoval večerní gymnázium. V letech 1955-57 studoval ekonomickou fakultu ČVUT v Praze. Do roku 1959 si odbyl dvouletou vojenskou službu a následně pracoval jako jevištní technik v divadle ABC, propracoval se na pomocného asistenta.

V polovině 70.let se z bytového semináře oddělila filozofická skupina(navazující na Patočku). „*ustavila se jakožto obnovená platónská akademie či prostě jen Akademie či Kampademie, tj. Akademie sídlící na Kampě.*“¹⁸⁰

Po návratu z několikaměsíčního pobytu v USA v roce 1969 byl jako čelní kulturní představitel Pražského jara zcela umlčen.

Byl předním iniciátorem Charty 77, jejím signatářem a posléze i mluvčím spolu s Janem Patočkou a Jiřím Hájkem.

V roce 1977 byl odsouzen k podmíněčnému trestu odnětí svobody na 14 měsíců za poškozování zájmů republiky v cizině.

V říjnu 1979 byl znovu zatčen a odsouzen ke 4 a půl letům vězení.

V roce 1988 se stal členem Českého helsinského výboru, sledujícího dodržování lidských práv.

V roce 1989 byl jedním ze zakladatelů Občanského Fóra a jako jeho kandidát byl 29.12.89 zvolen jako prezident Československa.¹⁸¹ Prezidentský mandát mu vypršel v roce 2003 a stal se tak řadovým občanem ČR. Václav Havel zemřel 18. prosince 2011.

¹⁷⁹ Havel Václav: dálkový výslech s,10

¹⁸⁰ Putna M.C.: Spiritualita Václava Havla s,32

5.1. Postoje Václava Havla k náboženství v jeho díle:

Václav Havel byl ovlivněn svým otcem V.M. Havlem a to i v otázce náboženské. V.M. Havel odmítal tradiční katolicismus. Angažoval se v mezinárodním studentském náboženském hnutí, „*jen volně souvisejícího s liberálním protestantismem, ale neúčastnil se konkrétního náboženského života.*“¹⁸²

Proto ani Václavu Havlovi nebyly cizí náboženské hodnoty, avšak byly tyto hodnoty necírkevní.

Filozoficko – náboženské smýšlení samotného Václava Havla je patrné na *Dopisy Olze* .

Ve svých esejích učinil Havel jakési vyznání víry: „*Pud k životu (...) nám neustále říká: Človče, jsi součástí veliké, nesmírné přírody, přírody-boha, máš v sobě kus boha (...) jsi spoután nesčetnými lany s kolektivem, lidstvem*“¹⁸³ Jeho náboženské výrazy jsou dílčí. „*Chceme-li, můžeme víru v přírodu nazývat vírou v Boha*“¹⁸⁴ V knize Dálkový výslech (Rozhovory s Karlem Hvižd'alou) hodnotí Havel svůj vztah k náboženství. Konstatuje, že rozhodně není praktikujícím katolíkem, že do kostela nechodí, u institucionální zpovědi nebyl od svého dětství, nemodlí se a ani se nekřížuje. Dále dodává, že si však uvědomuje, že „*je něco tajemného nade mnou, ohnisko veškeré smysluplnosti a nejvyšší mravní autorita*“¹⁸⁵

Připouští tedy, že je něco, co jej (a i ostatní) přesahuje a k tomu se vzpíná. I když se Havel přiznal k víře v transcendentní skutečnost, zároveň se přiznává, že není schopen zcela přijmout Krista jako Syna Božího i s tím, co k tomu patří, tedy i liturgii. Hovořil o globální krizi, která zapříčinila hypertroficky se rozvíjející neosobní moc, která úzce souvisí s duchovním stavem ve společnosti. Tento stav charakterizuje: „*Ztráta metafyzických jistot, zážitku transcendentna, ztráta jakékoli nadosobní mravní autority a vůbec jakéhokoli vyššího horizontu.*“¹⁸⁶

Pro moderní dobu je charakteristický odklon od Boha, který nemá v historii obdoby a souvisí s rozvojem věd, techniky a lidského poznání.

¹⁸¹ Jako poslední prezident Československa 1989-1992 a první prezident České republiky 1992-2003

¹⁸² Putna M.C.: Spiritualita Václava Havla s,20

¹⁸³ *Havel Václav: Eseje a jiné texty z let 1953-1969* s,38

¹⁸⁴ Havel Václav: *Eseje a jiné texty 1953- 1969* s, 46

¹⁸⁵ Havel Václav: *Dálkový výslech* s, 163

¹⁸⁶ Havel Václav: *Dálkový výslech* s, 14

Postoj Havla k náboženství nejlépe shrnou jeho vlastní slova:

„ považuji se za „věřícího“ jen v tom smyslu, v jakém jsem toho pojmu užíval ve svých dopisech: věřím, že to všechno – vesmír a život- není „samo sebou“ ,věřím, že nic nenávratně nemizí, a tím méně naše skutky, čímž si vysvětluji své přesvědčení, že má smysl v životě o něco usilovat, o něco víc, než jen o to, co se nějak viditelně vrací nebo vyplácí.“¹⁸⁷

Když byl Havel ve vězení, mohl psát jen rodinným příslušníkům, proto proměnil dopisy své manželce Olze ve filozofický traktát, prakticky adresované skupině Kampademie. V dopisech mohli psát pouze o rodinných věcech a tak se Havel rozličnými způsoby snažil do dopisů propašovat různé úvahy.

„ Člověk je tam ze samé podstaty věci nucen trochu více přemýšlet o sobě samém, o smyslu svého počínání, o různých otázkách vlastního bytí.“¹⁸⁸

Havel vzpomíná, že používal složité formulace naschvál, aby dopis prošel. Dále dodává, že když knihu četl sám mnoha pasážích vůbec nerozuměl.

Mě osobně velice překvapilo v kolika dopisech se vyjadřuje, přemýšlí a vztahuje se k transcendentnu.

Nepoužívá tradiční křesťanskou terminologii, namísto slova Bůh má řadu jiných pojmenování, ale vždy je dostatečně patrné, co tím či oním pojmenováním míní.

Hovoří například o „generálním řádu bytí“¹⁸⁹, který stojí za všemi jevy a jsoucny a jenž zakoušíme různými existenciálními způsoby. Jaký má tento řád smysl a podstatu je prý zahaleno tajemstvím.

Řád života, je podle Havla „legitimním synem řádu bytí, protože vyrůstá z nezničitelné víry v jeho smysl a nebojácné konfrontace s jeho tajemstvím.“¹⁹⁰

V jiném dopise se zabývá odpovědí na otázku, který ze způsobů myšlení je mu bližší, jestli židovsko-křesťanská tradice či antická tradice i s evropským filozofováním, jenž z ní vychází.

¹⁸⁷ Havel Václav: Dálkový výslech s,164

¹⁸⁸ Havel Václav: Dálkový výslech s,131

¹⁸⁹ Havel Václav:Dopisy Olze 177

¹⁹⁰ Havel Václav:Dopisy Olze 177

Odpovědí je, že židovsko-křesťanská tradice. „ *s konkrétností a respektem k smyslovému světu*“¹⁹¹

Jedním dechem dodává, že to neznámá, že se s touto tradicí plně a závazně identifikuje a že i druhá tradice ho oslovuje.

„ *Zdá se mi prostě, že tyto různé způsoby vyrůstají z různé zkušenosti a perspektivy světa a postihují různé tváře bytí; oběma se cítím být otevřen; jenom kdesi uvnitř – mám větší radost z jednoho; je to ostatně ten, kterému se nejen přibližují výsledky nejmodernější vědy, ale i to ze současné filozofie, co mne nejvíc baví číst a co mne nejvíc dává.*“¹⁹²

Havla zaměstnaly i otázky po smyslu. Smysl života ve svých úvahách chápe jako existencionální fenomén a to tak, že se k němu člověk vztahuje. Nakonec vždy došel k tomu, že tento existencionální smysl znamená dotyk se záhadou „*smyslu vůbec tj. smyslu bytí, tedy smyslu jako fenoménu metafyzického*“¹⁹³

Člověk ve svém tázání a hledání vždy dojde ke „*smyslu bytí vůbec*“ a je jedno zda si tuto skutečnost uvědomuje či nikoli. Ti jenž nějakým způsobem po smyslu prahnou, dávají právě tomuto „*bytí*“ smysl, tím pádem má toto „*bytí*“ smysl i pro svět.

Tedy, pokud si člověk klade otázku po smyslu, vždy tím musí dojít k Bohu.

Bůh, byť ho tak Havel nenazývá je podle něj, těžko uchopitelný, vše známé prostupující, ale nedá se zredukovat na žádnou známou osobu či věc.

Jak tedy Havel Boha nazývá? Je pro něj „*poslední instancí*“, „*absolutním horizontem bytí*“, „*zkušenost všech zkušeností*“, „*měřítko všech měřítek*“ či „*řád všech řádů*“¹⁹⁴

Absolutnímu horizontu dává všemu existencionálnímu své místo a význam.

Právě Havlova použitá terminologie je projevem „*plaché zbožnosti*“.

V Dopisech Olze dokonce Havel vysvětluje proč nahrazuje pojmenování Boha výrazy jako absolutní horizont a jinými. Odpověď je velice jednoduchá, nepřijde mu toto pojmenování seriózní, nechce předstírat jistoty tam kde nejsou. Jediné o co se snaží je, že chce v takových to věcech vážít svá slova.

¹⁹¹ Havel Václav: Dopisy Olze 186

¹⁹² Havel Václav: Dopisy Olze 186

¹⁹³ Havel Václav: Dopisy Olze s,250

¹⁹⁴ Havel Václav: Dopisy Olze s,254

„ Blížkost křesťanskému myšlení přiznávám a těší mne (...). K víře v křesťanského Boha patří navíc i mnoho dalších náležitostí, jako je víra v božství Kristovo, v neposkvrněné početí Panny Marie atd. – a to všechno беру příliš vážně, než abych vydával za víru různá víceméně obrazná přijímání těchto věcí. “¹⁹⁵

Zkušenost Boha není člověku vrozená, předem daná po které by následovala odpovědnost k němu a nakonec chování člověka na této zkušenosti založené. Havel si myslí, že je to právě naopak, teprve z odpovědnosti si člověk utváří svou identitu, díky čemuž se utváří povědomí a věčném horizontu.

„Ustanovení lidského „já“ se dotýká jakýmsi zvláštním způsobem samotné podstaty bytí, samotného „bytí bytí“.“¹⁹⁶

Havel v těchto Dopisech z vězení nejednou zdůrazňuje, že jeho úvahy nejsou žádnou filozofií či snad filozofickým systémem. Jde vlastně o svědectví člověka, který se ocitl v jisté životní situaci je to svědectví o jeho vnitřním světě, který sám bere jako existenciální dokument zákoutí jeho duše. I jako státník se, Václav Havel, vyjadřoval k otázce náboženské obecně a obezřetně..

Z projevu, který pronesl ve Vatikánu v roce 1999, vyslovil své přesvědčení, že budoucnost civilizace záleží na tom aby lidstvo znovuobjevilo a utvrdilo v sobě ty zcela zásadní duchovní principy a hodnoty, které jsou společné všem náboženstvím. K těmto hodnotám patří: *„ Úcta k zázraku stvoření, stvoření světa, přírody, života a lidské bytosti, jakož i úcta k mravnímu řádu, který z tohoto zázraku vyrůstá.“¹⁹⁷*

Zároveň vyjádřil potřebu dialogu mezi náboženstvími.

Tento projev ukončil slovy: *„ ...přeji Vám hezké Vánoce a především mír se světem, s přírodou se svými bližními i se sebou samými.“¹⁹⁸*

V dalším z projevů do jisté míry kritizuje postoj mnohých věřících, kteří sice chodí do kostelů, modlí se, dokonce vedou bitvy ve jménu své víry na druhé straně se však lidstvo chová tak, jako by už nebylo nic nad ním a je pádem všech věcí. Téhož roku pronesl: *„ To*

¹⁹⁵ Havel Václav: Dopisy Olze s,255

¹⁹⁶ Havel Václav: Dopisy Olze s,357

¹⁹⁷ Havel Václav: Projevy 1999-2003 s,36

¹⁹⁸ Havel Václav: Projevy 1999-2003 s,37

znamená, že hodnoty, na niž je tato civilizace založena, nejsou vztaženy k věčnosti, k nekonečnu či k absolutnu. Proto také v mnoha důležitých střediscích rozhodování mizí ohled na to, co bude po nás, jakož i na zájmy skutku obecné.¹⁹⁹

V Novoročním projevu z roku 2001 vyjádřil i vlastní zkušenost Boha.

„ Má hluboká vnitřní zkušenost se sebou samým či mé niterné přesvědčení mi říká, že všechny horizonty, prostorové i časové, byť by byly pro náš každodenní život jakkoliv důležité, začnou v určité chvíli ztrácet svůj význam, nejsou-li zakoušeny- aspoň podvědomě- jen jako jakési deriváty či dosažitelné podoby něčeho nepoměrně vzdálenějšího a daleko tíž popsatelného, ale o to důležitějšího, totiž jakéhosi horizontu všech horizontů, absolutního horizontu, horizontu věčnosti či nekonečna. “²⁰⁰

Nesčetněkrát směřoval své projevy k osobě T.G. Masaryka na jehož poselství částečně navazuje a jehož myšlenkám rozumí. Vyzdvihuje Masarykův důraz na mravní řád a lidské soužití. Masarykův vztah k Bohu formuluje jako *„hluboké přesvědčení o metafyzickém či transcendentním původu mravního řádu“²⁰¹*

Havel tomu rozumí a přijímá to tak, že bez božského řádu by nebylo řádu mravního.

V knize *„O lidskou identitu“* přirovnává Havel společnost k organismu a píše, že pro tento organismus je důležité duchovní sebeuvědomění k tomu, aby mohl nerušeně fungovat.

Doba ve které Havel nejen žil, ale i psal je dobou nadvlády ideologie. Sám ideologii pojímá jako

„ zdánlivý způsob vztahování se ke světu (...) je to atrapa čehosi „nadosobního“ a neúčelového, umožňující mu obelhat své svědomí a zamaskovat před světem a před sebou samým své pravé postavení a svůj „modus vivendi“. Je to produktivní legitimace, směrem k lidem i k Bohu. Je to závoj, do něhož může člověk zahalit své „propadnutí jsoucnu“ (...) “²⁰²

¹⁹⁹ Havel Václav: Projevy 1999-2003 s,73

²⁰⁰ Havel Václav: Projevy 1999-2003 s,93

²⁰¹ Havel Václav: Projevy 1999-2003 s, 143

²⁰² Havel Václav: O lidskou identitu s,61

Přes toto všechno jsou lidé schopní rezignovat na „vyšší smysl“. Podle Havlova názoru je v každém člověku přítomen „*život ve svých bytostných intencích (..) svobodné zkušenosti bytí, transcendenci světa jsouceni.*“²⁰³

Celou knihou se táhne Havlova myšlenka, že pokud ztratí člověk Boha, ztratí tím i jistý ukazatel, k němuž by se mohl vztahovat. Člověk tak přichází o svou celistvost a rozpadá se na jednotlivé fragmenty, čímž zároveň přichází i o svou vlastní identitu – totožnost se sebou samým i se světem.

5.2. Václav Havel a náboženství v reflexi jeho současníků:

Při rozloučení s Václavem Havlem pronesl pražský arcibiskup Dominik Duka tato slova: „*Kéž Tě – laskavého do krajnosti solidárního s každým, kdo trpí bezpráví – svatá Anežka doprovodí tam, kde v království Pravdy a Lásky panuje Ten, který JE – jak jsi řekl při našem posledním setkání. A o němž jsi v posledních týdnechездеjšího života mluvil jako o pravém Bohu.*“²⁰⁴

Havlovým heslem bylo: „*Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí*“ . Jiří Peňás ve svém článku pro Lidové Noviny píše, že „*Od Kristových časů nebylo nic nad to*“²⁰⁵

Troufám si tvrdit, že mezi nepředmětné výpovědi o Bohu, které Havel velice často a rád používal, neboť mu to prostě přišlo seriózní, patří i tento pojem Pravda. Například Hejdánek navrhuje vypovídat o bohu skrze nepředmětné komponenty, protože každý výrok o bohu v sobě zahrnuje i výpovědi o člověku a světě. „*Hejdánek se v jisté návaznosti na J.L.Hromádku a E. Rádlu přiklání rovněž k tomu, aby se na místo pojmu „bůh“ při pokusech o novou interpretaci křesťanství používal pojem „pravda“, před kterou je potřeba mlčet, aby promluvila sama.*“²⁰⁶

M.C. Putna popisuje epizodu, kterou Václav Havel napsal Alexandru Tomskému²⁰⁷ , jež vykresluje jeho skeptické hodnocení katolické církve.

V příběhu jde o to, že velkým problémem bylo pokřtění dcerky Marty Kubišové, která také k chartistům patřila.

²⁰³ Havel Václav: O lidskou identitu s 71

²⁰⁴ Heřman Jiří, Košťálová Michaela: Vzpomínková kniha s,83

²⁰⁵ Lidové Noviny: Václav Havel 5.října 1936- 18. prosince 2011, s,114

²⁰⁶ Tomáš Bubík: Úvod do české filozofie náboženství s, 160

²⁰⁷ exilový katolický nakladatel nar. 1947

„Marta musela obejít čtyři venkovské fary, než našla kněze tak neohroženého, že byl ochoten její dcerku pokrýt – a to jim ještě ani neřikala, že svědkem mám být já! Kněz je pokud vím, povinen pokrýt každou lidskou bytost – a i tuhle nejzákladnější povinnost se bojejí plnit, aby jim to církevní tajemník nevyčetl.“²⁰⁸

O prostředí českého undergroundu hovoří Putna jako o „divoké zbožnosti“²⁰⁹

Spolupráce Havla s undergroundem se sice netýkala prvotně náboženství, ale šlo vesměs o věřící lidi, což Havlovi imponovalo, neboť u nich nenacházel žádné znaky nihilismu, beznaděje, podle jeho názoru šlo o lidi plaché a cudné.

Príznačné jsou verše undergroundového básníka F. Pánka který vytvořil náboženskou deklamaci ve které konstatoval:

„Václav Havel v kriminále

sedí pevně jak na skále,

jako přibit na kříži

sedí v Kristu Ježíši.“²¹⁰

Sice nejde o svědectví o Havlově zbožnosti, ale „o zbožnosti, která je kolem Havla a která ho ve svém představovém světě umisťuje velmi blízko centra“²¹¹

Jako jádro Havlovi spirituality či religiozity vidí Putna v jednom z Dopisů Olze a to dopis ze 7.8.1980

„Člověk si tu ovšem – ať chce nebo nechce- musí často klást otázku, zda to má všechno smysl a jaký.(...) Odpověď – pozitivní odpověď- nalézám nakonec vřdycky jen v sobě, ve své celkové víře ve smysl věci, ve své naději. Aemu je totiž člověk vlastně odpovědný?K čemu se vztahuje? Co je posledním horizontem jeho počínání; absolutním úběžníkem všeho, co dělá; neobelstitelnou ‚pamětí bytí‘, svědomím světa i nejvyšší ‚soudní‘ instancí; co je tím rozhodujícím měřítkem, pozadím či prostorem jeho existenciální zkušenosti?(...) Od dětství cítím, že bych nebyl sám sebou – lidskou bytostí -, kdybych nežil v trvalém a mnohotvárném napětí s tímto svým ‚horizontem‘, zdrojem smyslu i naděje – od mládí si nejsem jist, zda tu jde

²⁰⁸ Putna M.C.: Duchovní portrét v rámu české kultury s, 163

²⁰⁹ Putna M.C.: Duchovní portrét v rámu české kultury s, 171

²¹⁰ Putna M.C.: Duchovní portrét v rámu české kultury s, 174

²¹¹ Putna M.C.: Duchovní portrét v rámu české kultury s, 174

o ‚zkušenost boha‘ či nikoliv. Ať je tomu však jakkoliv, rozhodně nejsem správný křesťan a katolík, z mnoha různých důvodů, například proto, že toho svého boha neuctívám a naprosto nechápu proč bych ho měl uctívat. Tím, čím je – obzorem, bez něhož by nic nemělo smysl a já bych vlastně ani nebyl – je ze své podstaty, nikoli tedy díky nějakému siláckému výkonu, který by zasluhoval úctu. Nezdá se mi, že bych jeho vzorným uctíváním mohl zlepšit sebe nebo svět.(...) ²¹²

5.3. Plachá zbožnost Václava Havla z pohledu T. Halíka: ²¹³

Podle T. Halíka navazuje Havel na Masaryka a stejně jako Masaryk, je Havel příkladem člověka, u kterého se víra přesouvá do roviny etické a nazývá je „kazatelé morálky“. Následuje ho i v případě odvážného postoje vůči sdělování pravdy. Díky jeho spojení filozofie a politiky navrátil politice její duchovní rozměr. *„Havel ukázal to, co měl Masaryk na mysli, když tvrdil, že politika je jen skromnější částí života duchovního.“ ²¹⁴*

„Rozhodně přitakání vysokým mravním ideálům často vede také k přísnému souzení svého okolí, včetně institucí.“ ²¹⁵ Do tohoto okolí patří jak církev, politické strany či samotná politika.

Havel se držel tradice českého duchovního života, když mluvil o Bohu *„někdy v příliš lehkém církevním žargonu“*, což je typické pro „plachou zbožnost“. Jeho skutečným vyznáním víry *„byla solidarita s utlačovanými, jeho služba svobodě, jeho stálé úsilí – přes všechny jeho lidské slabosti – žít život v pravdě.“ ²¹⁶*

5.4. Shrnutí Havlových postojů k náboženství:

Na Havlovi spiritualitě je patrný vliv Masarykovy humanity, stejně jako vliv jeho otce a strýce. Nikdy neměl osobní problém otevřeně hovořit o svých filozoficko-náboženských myšlenkách a to i tehdy když byl uvězněn a nemohl přímo reflektovat toto své smýšlení. Větší problém měl s používáním slova Bůh, jež pro něj nebylo dostatečně seriózním pojmenováním, opisoval jej různými způsoby. Byl to člověk duchovně založený s velkou osobní duchovní úctou. Neztotožňoval svůj „horizont horizontů“ s křesťanskou vírou. Jeho pojetí Boha má být pojetí přijatelné pro všechny, bez rozdílu vyznání. Byl příznivcem

²¹² Václav Havel: Dopisy Olze. S,89-90

²¹³ Tomáš Halík byl dlouholetý a blízký přítel Václava Havla

²¹⁴ Halík Tomáš: Projev při rekviem na Akademické farnosti 20.12.2011

²¹⁵ Halík Tomáš: Co je bez chvění není pevné. S, 213

²¹⁶ Halík Tomáš: Projev při rekviem na Akademické farnosti 20.12.2011

mezináboženského dialogu, pozval do Prahy řadu rozdílných duchovních osobností, se kterými diskutoval o propojení světa skrze mravní hodnoty.

6. Závěr:

Cílem mé práce byla nejen analýza textů Tomáše Halíka, týkajících se „*plaché zbožnosti*“ českých intelektuálů, ale i ověřitelnost této teorie z hlediska psychologie a sociologie náboženství. Problémem však je, jak popsat náboženské projevy, vyskytující se mimo rámec vymezeným pojmem náboženství. „*Plachou zbožnost*“ tady chápu tak, že uvedené osoby byly sice ovlivněny křesťanstvím, ale jejich vztah k církevní formě křesťanství nebyl vřelý. Halík „*plachou zbožností*“ tedy myslí tu spiritualitu, která se staví zdrženlivě či kriticky k církevní instituci, ale zároveň je ovlivněna křesťanstvím. Z textů Havlíčka, Masaryka i Havla je jejich zbožnost patrná a nejednou se k ní hlásí, nejméně výrazná je u Karla Čapka. Havlíček chtěl být knězem, ale odmítl se smířit s tehdejšími názory. O osobní víře se moc nevyjadřoval, byl bojovníkem proti tehdejší církevní moci. Karel Čapek o osobním Bohu zmiňuje velmi zřídka, jeho dílo je spíš v obecné rovině. Stejně jako Havlíček kritizoval spojení církevní a světské moci. Masarykovi, naopak, nedala otázka náboženská spát. O svém Bohu psal i hovořil zcela otevřeně. Bojoval s katolicismem, tedy proti jeho systému nauk. Zato pro Václava Havla byl katolicismus osobní identitou. Bůh pro něj byl „*absolutní bytí*“. Stejně jako pro všechny ostatní byl i pro Havla důležitá Pravda, ta jim byla vším. Všichni kladli velký důraz na morální pravidla.

Podle mého názoru by bylo přijatelnější použít místo termínu zbožnost, pojem spiritualita.²¹⁷ Z hlediska religionistiky, která se snaží o uchopení náboženského rozměru, který stojí mimo vymezené hranice náboženství, je pojem spiritualita daleko výstižnější než právě zbožnost. Pak bychom u osobností, rozebraným v mé práci, mohli hovořit jen o spiritualitě. Pokud spiritualitu pojmem jako tu část, jež by měla být poskytnuta církví, ale to se nezdařilo. Je třeba si ji definovat. Pavel Říčan tvrdí, že „*V samotném jádru pojmu spiritualita je touha po náboženství opravdově a svobodně žitém, autentickém, po takovém, jež by člověku pomáhalo vyjadřovat jeho skutečné já.*“²¹⁸

Z hlediska psychologie náboženství, tedy můžeme hovořit o vnitřní religiozitě těchto osobností .

²¹⁷ I když se dnes tento pojem používá v psychologii náboženství, původně jde o pojem z křesťanské teologie.

²¹⁸ Dingir 2010/3 Spiritualita jako touha po prožitku

Co se týče hlediska sociologie náboženství, můžeme se částečně opřít o teorii Thomase Luckmanna, který upozornil, že „*náboženství organizované v církvích je jedním prvkem náboženství v moderní době a zároveň, že nemusí být nejdůležitějším.*“²¹⁹ Luckmann tvrdí, že náboženství nemizí, ale „stěhuje se“ z institucionalizované formy do privátního života a snaží se nalézt nová vyjádření. Jedná se tedy o neviditelné či implicitní náboženství.

*„Jako ‚neviditelná náboženství‘ jsou ‚odhalovány‘ systémy, opírající se o národní, politické, občanské, vědecké či dokonce ateistické ideje. Takovéto systémy bývají nazývány implicitními náboženstvími.“*²²⁰

Ovšem pojem „*plachá zbožnost*“ nemůžeme zcela nahradit pojmem „*neviditelná/implicitní religiozita*“. Neboť „*plachá zbožnost*“ je pojem užší než neinstitutionální spiritualita či neviditelná religiozita, protože zahrnuje jen tu část neviditelné religiozity, v níž se projevuje vliv křesťanství. Otázkou však zůstává, nakolik lze empiricky zkoumat vliv křesťanství v rámci neviditelné religiozity.

Závěrem mohu pouze dodat, že religionistika by mohla Halíkovu teorii přeformulovat či přepracovat do podoby vědecky ověřitelné.

²¹⁹ Thomas Luckmann: Invisible religion. s.28

²²⁰ Nešpor Z, Lužný D.: Sociologie náboženství s, 115-140

7. Bibliografie:

ALLPORT G., ROSS W, Michael J.: *Persond religion orientation and prejudice* 1967 .str432-443

BOROVSKÝ Karel Havlíček: *Životní dílo* . Rebcovo nakladatelství Praha

BRANDBROOKOVÁ,B.: *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Academia 2006,Praha ISBN80-200-1385-7

BUBÍK Tomáš: *Úvod do české filozofie náboženství* Univerzita Pardubice, Pardubice 2009 ISBN 978-80-7395-186-3

ČAPEK,Karel: *Továrna na absolutno* Millenium Publishing 2009 ISBN 978-80-86201-56-6

ČAPEK.,Karel: *Hovory s T.G.M.* Vydal Československý spisovatel, Praha 1969 ISBN22-074-69

ČAPEK,Karel: *O věcech obecných čili zoon politikon*,Melantrich,Praha 1991 ISBN 80-7023-090-8

ČAPEK,Karel: *O demokracii, novinách a českých poměrech*. Academia 2005 ISBN 80-200-1124-2

ČAPEK Karel: *Boží muka* Academia,Praha ISBN: 80-200-0816-0

ČAPEK Karel.: *Kniha Apokryfů*. Československý spisovatel,Praha 1938

FIALA,Petr: *Laboratoř sekularizace*, Nakladatelství CDK 2007 ISBN 987-80-7325-141-3

FIRTH Julius.: *Knihy a osudy*. Atlantis, Brno 1991 ISBN 80-7108-015-2

HALÍK, Tomáš: *Vzýván i nevzýván, Evropské přednášky k filozofii a sociologii náboženství*, Nakladatelství Lidové noviny,2004, ISBN 80-7160-692-3

HALÍK, Tomáš: *Vzdáleným na blízku, Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou*. Nakladatelství Lidové noviny,2007, ISBN 978-80-7106-907-2

HALÍK Tomáš: *Dotkni se ran, Spiritualita nelhostejnosti*. Nakladatelství Lidové noviny,2008 ISBN 978-80-7106-979-9

HALÍK Tomáš: *Co je bez chvění není pevné. Labyrintem světa s vírou a pochybností*. Nakladatelství Lidové noviny,2002 ISBN 80-7160-628-1

HAVEL Václav: *O lidskou identitu*. Nakladatelství Rozmluvy,Praha 1990 ISBN 0 946352 04 6

HAVEL Václav: *Eseje a jiné texty z let 1953- 1969* Torst, Praha 1999

HAVEL Václav: *Dopisy Olze*. Atlantis, Brno 1992 ISBN 80-7108-047-0

- HAVEL Václav: *Dálkový výslech*. Melantrich, Praha 1989 ISBN 80-7023-038-X
- HAVEL Václav: *Projevy 1999 – 2003* Paseka 2003
- HEŘMAN J., KOŠTÁLOVÁ, M: *Václav Havel vzpomínková kniha*. Petrklíč. Havlíčkův Brod 2012 ISBN978-80-7229-260-8
- HROMÁDKA L.J.: *Masaryk* Brno: Nakladatelství L. Marek 2005
- HOFMAN J. ODSKOČIL ,O: *T.G.M. jak jsme ho viděli*. Praha 1948
- KUDĚLKA,V: *Boje o karla Čapka* Academia. Praha 1987 21-088-87
- LUCKMANN,T: *Invisible religion*. The Macmilian company 1967
- LUŽNÝ, NEŠPOR: *Sociologie náboženství* Praha.Portál 1998 ISBN 978-80-7367-251-5
- MASARYK,T.G: *Velcí mužové: Karel Havlíček* s,141-152. Státní nakladatelství Praha 1926
- MASARYK,T.G.: *Ideály humanitní*. Melantrich.Praha 1990 ISBN 80-7023-036-3
- MASARYK,T.G: *V boji o náboženství* . Nakladatelství Čin, Praha, 3.vydání.
- MASARYK T.G: *Mravní názory* : Státní nakladatelství, Praha, 1923.
- MASARYK T.G.: *Sebevražda Masarykův ústav AV ČR*, ISBN 8086495132
-
- MED Jaroslav: *Literární život ve stínu Mnichova (1938- 1939)* Academia, Praha 2010 ISBN 978-80-200-1823-6
- PUTNA Martin C.: *Spiritualita Václava Havla. České a Americké kontexty*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009 ISBN 978-80-903518-6-8
- PUTNA Martin C. *Václav Havel: Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011 ISBN 978-80-87490-07-5
- ŘÍČAN Pavel: *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál 2007 ISBN 978-80-7367-312-3
- SCHEINPFLUG Karel: *Můj švagr Karel Čapek*: Kruh,Hradec Králové 1991 ISBN 80-7031-492-3
- SCHEINPFLUGOVÁ Olga: *Živý jako nikdo z nás*. Ikar 2008 ISBN: 978-80-249-1086-4
- SCHEINPFLUGOVÁ Olga: *Český román* Melantrich, Praha 1969
- ŠIMSA Jan: *Respekt k víře jiných- a Karel Havlíček Borovský*. In.: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Ed. Milan Machovec. Praha: Academia, s. 127-138
- VOČADLO Otakar: *Anglické listy Karlu Čapku* Academia, Praha 1975

